Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 13 (9998) | 1976 чылдың январь 17, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XVI Тыва область конференциязы дүүн бодунуң ажылын эгелээн болгаш бөгүн уламчылаар.

«Автомобиль транспортунуң ажылдакчыларының хүнүн» чыл бүрүде байырлаарын доктаадып тургузар дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаадыры болза:

«Автомобиль транспортунуң ажылдакчыларының хүнүнүң» байырлалын тургузар.

«Автомобиль транспортунуң ажылдакчыларының хүнүн» чыл бүрүде октябрьның соолгу воскресеньезинде байырлап эртирер.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң
Даргазы Н. ПОДГОРНЫЙ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң
Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль. 1976 чылдың январь 15.

ПАРТИЯНЫҢ XVI ТЫВА ОБЛАСТЬ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

Дүүн Кызылга Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга СЭКП-ниң Тыва область организациязының XVI конференциязының ажылы эгелээн. Республиканың бүгү районнарындан, Кызыл хоорайдан делегаттар аңаа чыглып келген.

СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** конференцияны ажыткан.

Конференцияның ажылчын президиумун соңгаан.

Конференцияның делегаттары СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневти баштадыр СЭКП ТК-ның Политбюро составын хүндүлүг президиумга улуг көдүрлүүшкүн, диңмиттиг адыш часкаашкыны-биле соңгаан.

Конференцияның ажылчын органнарын: секретариатты болгаш мандат комиссиязын соңгаан.

Конференцияның дараазындагы хүн айтырыгларын делегаттар бадылаан:

1. СЭКП обкомунуң отчёду болгаш партияның область организациязының ээлчеглиг сорулгалары.
2. Партияның область организациязының ревизия комиссиязының отчёду.
3. «1976—1980 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң кол угланыышкыннары» деп партияның XXV съездизинге СЭКП ТК-ның төлевилелиниң дугайы.
4. СЭКП-ниң Тыва область комитедин соңгууру.
5. Партияның Тыва область организациязының ревизия комиссиязын соңгууру.
6. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXV съездизинге делегаттарны соңгууру.

«СЭКП обкомунуң отчёду болгаш партияның область организациязының ээлчеглиг сорулгалары» деп илеткелди СЭКП обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** кылган.

Партияның область организациязының ревизия комиссиязының отчёт илеткелин ооң даргазы **Б. К. Будегечиев** кылган.

Илеткелдер талазы-биле: СЭКП Кызыл хоорkomунуң бирги секретары эш **В. Б. Добромыслов,** Өвүр районнуң «Торгалыг» совхозунуң хойжузу эш **О. Ч. Тумат,** СЭКП Улуг-Хем райкомунуң бирги секретары эш **К. А. Маспык-оол,** Бии-Хем районнуң «Хадың» колхозунуң саанчызы эш **Г. Ы. Кара-кыс,** «Тыва даг-дүгү» комбинаттың директору эш **В. А. Ухов,** СЭКП Таңды райкомунуң бирги секретары эш **Г. А. Заркевич,** Бай-Тайга районнуң «Кара-Хөл» колхозунда партком секретары эш **А. С. Адыгбай,** Тыва АССР-ниң көдээ ажыл-агый министри эш **И. Г. Лавриненко,** СЭКП Эрзин райкомунуң бирги секретары эш **А. Ч. Монгуш,** СЭКП Каа-Хем райкомунуң бирги секретары эш **Н. П. Федоров,** 48-ки тудуг эргелелиниң штукатур-малярлар бригадири эш **А. И. Ельшова,** ВЛКСМ обкомунуң бирги секретары эш **А. А. Ромашов,** «Көк-Тей» совхозтуң директору эш **А. И. Ломаев,** «Алдан-Маадыр» совхозтуң хойжузу, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры эш **Д-Н. Ч. Ооржак,** «Тес-Хем» совхозтуң директору эш **Н. Д. Балчий-оол,** СЭКП Мөңгүн-Тайга райкомунуң бирги секретары эш **О. Н-С. Шагдыр-оол,** Тыва АССР-ниң чырыдыышкын министри эш **Д. Б. Ондар** олар санал берген.

Конференция мандат комиссиязының илеткелин дыңнаан болгаш бадылаан, илеткелди ооң даргазы, СЭКП обкомунуң партийжи-организастыг ажылдар килдизиниң эргелекчизи **В. П. Суров** кылган.

СЭКП обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** түңнел сөс чугаалаан.

Конференция СЭКП Тыва обкомунуң ажылын чүгээр деп санаан.

СЭКП обкомунуң отчёдунуң талазы-биле доктаалды хүлээп алган. Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң талазы-биле оңгу беш чылдың планнарын чедиишкинниг күүседиринче коммунистерни, республиканың бүгү ажылчы чоннарын мобилизастаар талазы-биле партияның область организациязының мурнунда сорулгалар ында тодараттынган.

Партияның область организациязының ревизия комиссиязының отчёдун конференция бадылаан.

СЭКП-ниң Чита, Калмык обкомнарындан, Красноярск крайкомундан, а ол ышкаш республиканың элээн каш партия организацияларындан болгаш бүдүрүлгелер база организациялар коллективтеринден байырлыг телеграммалар партияның XVI область конференциязының адынга келген.

СЭКП ТК-ның инструктору **Н. П. Симанкин** конференцияның ажылында киржип турар.

Бөгүн, январь 17-де, партияның XVI Тыва область конференциязы бодунуң ажылын уламчылаар.

СЭКП ОБКОМУНУҢ ОТЧЕДУ БОЛГАШ ПАРТИЯНЫҢ ОБЛАСТЬ ОРГАНИЗАЦИЯЗЫНЫҢ ЭЭЛЧЕГЛИГ СОРУЛГАЛАРЫ

СЭКП обкомунуң бирги секретары эш Г. Ч. ШИРШИННИҢ илеткели

Эштер делегаттар!

Тываның партияның XVI область конференциязы кайгамчык үеде болуп эртип турар. Партия болгаш бүгү совет улус төөгүлүг болуушкуннуң — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXV съездизиниң бүдүүзүнде келген. Съезд болза бистиң партиявыстың коммунистиг ниитилелди тургузар дээди маадырлыг демиселиниң төөгүзүнде эң тугула үе-чада болур.

Партияның XXIV съездизиниң соонда эрткен үе СЭКП-ниң удуртукчу болгаш башкарыкчы ролюнуң улам ыңай өскени-биле, ооң быжыкканы-биле, чурттуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүнүң өзүлдези-биле, ниитилел харылзааларының сайзырангайжааны-биле, совет кижилерниң идей-политиктиг медерелиниң, күш-ажылчы идепкейиниң бедээни-биле тодараттынып турар. Бо чылдарда ажылчын аңгы биле колхозчу тараачыннарның эвилели, совет улустарның найыралы, Коммунистиг партияны болгаш ооң ленинчи Төп Комитедин, Совет чазакты долгандыр оларның сырый каттыжыышкыны улам-на быжыккан.

Тоску беш чылда чурттуң улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң кол түңнелдерин СЭКП ТК-ның декабрь (1975 ч.) Пленумунга эш Л. И. Брежневтиң чугаазында үндүрген. СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин боттандырбышаан, совет улус коммунистиг тургузуушкунга улуг чедиишкиннерни чедип алган. Партияның социал программазы амыдыралга хажык чок боттанып турар. Культураны, кадык камгалалын, чырыдыышкынны хөгжүдеринге, күш-ажылдың байдалдарын болгаш ажылчы чоннарның дыштанылгазын экижидеринге чедиишкиннер чедип алдынган.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң соолунде эрткен үе бистиң чуртувустуң делегейге ат-алдарының улам ыңайгы өзүлдези-биле тодараттынып турар. Партияның XXIV съездизиниң ажылдап кылганы Тайбың программазы амыдыралда чедиишкинниг боттанып турар. Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның эгелекчи чоруу-биле чыырдырган Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле Чөвүлел хуралдың чедиишкинниг доозулганы делегейге улуг ужурлуг болуушкун болган.

Тайбың программазын боттандырган, тайбың кожа-хелбээ догунаашкынның принциптерин бадыткаан чорук болза СЭКП-ниң, Совет чазактың, партияның Төп Комитединиң, ооң Политбюрозунуң, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң идепкейлиг демиселиниң, эчис-сорулгаже угланган ажыл-чорудулгазының түңнели-дир. Эш Леонид Ильич Брежневке Ф. Жолио Кюри аттыг «Тайбының алдын медалын» тывысканын бүгү совет кижилер, делегейниң депшилгелиг хөй-ниитизи ханы сеткил ханымыышкын-биле уткаан. Ол шаңнал болза тайбыңны быжыглаарының херээнге эш Л. И. Брежневтиң хууда киирген канчаар-даа аажок улуг салыышкынын, делегейниң айыыл чок чоруу дээш демиселге бистиң партиявыстың болгаш күрүневистиң, бүгү совет улустуң улуг ачы-хавыяазларын хүлээп көргени-дир.

Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары, бүгү совет улус ышкаш, Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң ленинчи ниитики болгаш даштыкы политиказын, СЭКП Төп Комитединиң, ТК-ның Политбюрозунуң, эш Л. И. Брежневтиң коммунистиг тургузуушкунунуң сорулгаларын боттандырарының, бүгү-ниити тайбыңны быжыглаарының база делегейниң кады ажылдажылгазын хөгжүдериниң талазы-биле үре-түңнелдиг ажыл-чорудулгазын чаңгыс эп-сеткил-биле чүүлдүгзүнүп база деткип турар.

Бо хүннерде республиканың ажылчын аңгызы, колхозчу тараачыннары, интеллигенциязы «1976—1980 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң кол угланыышкыннары» деп партияның XXV съездизинге СЭКП ТК-ның төлевилелин улуг күш-ажылчы болгаш политиктиг көдүрлүүшкүнүң байдалынга чугаалажып көрүп, СЭКП-ниң XXV съездизин төлептиг уткуур дээш чарышты улам-на калбартып турар.

СЭКП Төп Комитединиң болгаш Совет чазактың доктаамал сагыш салыышкынының болгаш кичээнгейиниң ачызында Тыва АССР тоску беш чылда бодунуң хөгжүлдезинге бурунгаар улуг базымны кылган. Улус ажыл-агыйының бүгү-ле адырларынга шынарның боттуг өскерилгелери болгулаан. Ажылчы чоннарның материалдыг чаагай амыдыралы бедээн. Чоннуң кижи санынга онаштыр херек кырында боттуг орулгалар 23 хуу, ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ортумак шалыңы 21 хуу, колхозчуларның күш-ажылының төлевири 12 хуу, пенсиялар болгаш пособиелер төлеп бээри 51,7 хуу өскен.

Республиканың экономиказын болгаш культуразын хөгжүдеринге чедип алдынган чедиишкиннер болза бистиң чуртувустуң улустарының акы-дуңмэ дузаламчызының ачызы, партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының политиктиг база организакчы ажылының, ажылчыннарның, колхозчуларның болгаш интеллигенцияның карак кызыл күш-ажылының түңнели-дир. Эң эки коллективтерни болгаш бүдүрүлгениң мурнакчыларының күш-ажылын партия болгаш чазак бедии-биле үнелээн. Тоску беш чыл планының чылдарында ийи кижиге Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры деп бедик атты тывыскан, 1154 кижини орденнер болгаш медальдар-биле, 535 кижини — РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советтериниң Президиумнарының Хүндүлел бижиктери-биле шаңнаан, 260 кижиге РСФСР-ниң болгаш бистиң республиканың хүндүлүг аттарын тывыскан.

Социалистиг чарышка бедик көргүзүглерни чедип алганы дээш база ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюнга алдар болдуруп, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң, «Бурунгаар» болгаш «Революцияның чалбыыжы» совхозтарның коллективтерин Тураскаалдыг юбилей демдектери-биле шаңнаан.

Дужут ажаап алыышкынын чедиишкинниг чорутканы болгаш күрүнеге пландан ажыр тарээ дужааганы база мал ажылын хөгжүдеринге чедиишкиннери дээш СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның тураскаалдыг Кызыл туктары-биле 1973 чылда Таңды, Каа-Хем база Бии-Хем районнар шаңнаткан, 17 колхозтар болгаш совхозтар РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл туктары-биле шаңнаткан.

1974 чылда Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының түңнелдери-биле Кызыл хоорай, «Тыва даг-дүгү» комбинат болгаш «Кызыл тараачын» совхоз СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл туктары-биле, а Ак-Довурак хоорай — РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның ооң дараазында Пленумнарының шиитпирлерин, эш Л. И. Брежневтиң чугааларында партияның экономика политиказының айтырыгларының талазы-биле түңнелдерни болгаш чүүлдерни удуртулга болдурбушаан, партияның область организациязы коммунистерниң, бүгү ажылчы чоннарның күженииишкиннерин беш чыл планнарын база социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче угландырган.

Үлетпүр болгаш капитал тудуг

Үлетпүр бүдүрүлгелери тоску беш чыл планнарын кол көргүзүглер талазы-биле 1975 чылдың декабрь 5-те күүсеткен. Үлетпүр бүдүрүүшкүнүнүң хемчээли ол үениң дургузунда 45,6 хуу көвүдээн, ооң өзүлдезиниң чылда ортумак темпизи планнаттынган 6,6 хууга удур 7,8 хуу болган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 27 хуу өскен. Беш чыл планындан ажыр 14,7 миллион рубльдуң продукциязын бүдүрген, пландан ажыр 15,4 миллион рубльдуң продукциязын сайгарган. Продукцияның немелде өзүлдезиниң 70 хире хуузун күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткенниң күсели-биле алган. Продукцияны бүдүрүп үндүрериниң болгаш сайгарарының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң талазы-биле 1975 чылдың планнары база-ла күүсеттинген.

Тоску беш чыл планының чылдарында энергетика, өңнүг металлургия, оадага, ыяш болбаазырадыр, чиик үлетпүр болгаш тудуг материалдарын бүдүрер үлетпүр бедик темпилер-биле хөгжүп келген. Беш чылдың онаалделарын 38 бүдүрүлге, 56 бригада, участок болгаш ээлчег 1975 чылдың IV кварталының эгезинге чедир, хуусаа бетинде, күүседипкен, муң ажыг ажылчыннар беш чыл планын күүседирин 1974 чылда-ла дооскан.

СЭКП обкому, хоорокому, райкомнары үлетпүрнүң удуртурун сайзырангайжыдарынче, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринче, бүдүрүлгениң технологиязын болбаазырангайжыдарынче доктаамал кичээнгейни салып турар. Беш чыл планының чылдарының дургузунда үлетпүр бүдүрүлгелеринге 63 цехти чаарты кылган, механизастаан 50 шугумну тургускан, чаа техниканың, күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаарының, чогаадыкчы саналдарның талазы-биле барык-ла 5000 хире хемчеглерни боттандырган, ол чорук 570 ажылдакчыны өске ажылга ажыглаары-биле хостаарының, продукцияның 290 хевирин немей шиңгээдип алырының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн көдүрериниң болдунар аргазын берген. Ол хемчеглерни шиңгээткениниң алдынган ниити экономиктиг ажык 7600 муң рубль болган.

Кадрлар белеткээриниң деңнели бүдүрүлгелерде элээн бедээн. Беш чыл дургузунда чаа мергежилдерни 6500 кижи чедип алган, 7400 кижи мергежилин бедиткен. Бүдүрүлгелерниң ажыл-чорудулгазын экижидериниң, ажылчы чоннарның политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейин хөгжүдериниң, планнарны болгаш хүлээлгелерни күүседиринче оларны мобилизастаарының талазы-биле ажылдың чогумчалыг дуржулгазын «Тыва даг-дүгү», «Тыва кобальт» комбинаттарның, Каа-Хем хөмүрдаш разрезиниң, Кызылдың дааранылга комбинадының, агы заводунуң болгаш өске-даа дыка хөй черлерниң парторганизациялары мөөңнээн.

Чедип алдынган түңнелдерниң, СЭКП ТК-ның декабрь (1975 ч.) Пленумунга эш Л. И. Брежневтиң чугаазы-биле холбаштыр, шүгүмчүлелдиг өзү-биле үнелеп көреш, СЭКП обкому, партия комитеттери, совет болгаш ажыл-агый органнары бар болуп турар курлавырларны база болдунар аргаларны үлетпүр бүдүрүлгезин дүрген хөгжүдеринге, ооң ажыктыын бедидеринге ам-даа долу хемчээли-биле ажыглавайн турар деп чугаалаза чогуур. Эрткен беш чылдың дургузунда республиканың үлетпүрү туүйбу, чугай, эптей салыр демир-бетон, мебель болгаш продукцияның өске-даа чамдык хевирлерин бүдүреринге хожудаашкынны болдурган. 54 үлетпүр бүдүрүлгезинден үш бүдүрүлге продукцияны бүдүрүп үндүрериниң болгаш сайгарарының талазы-биле беш чыл онаалдазын күүседирин хандырбаан. «Тудуг кезектери» комбинат, «Тыва септелге тудуг» трестиң тудуг кезектериниң болгаш конструкцияларының заводу, мебель фабриказы беш чыл дургузунда 3400 муң рубльдуң продукциязын чедир бербээн.

1975 чылда продукция бүдүрүп үндүрериниң болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң планнарын 11, продукцияны сайгарарының планнарын 8 бүдүрүлге күүсетпээн. Ол ышкаш Кызылдың туүйбу заводу, Кызыл-Мажалыктың саржаг заводу, «Сельхозтехниканың» Шагаан-Арыг салбыры, Кызылдың пиво заводу, «Тыва көдээ тудуг» трестиң демир-бетон кылыглар заводу эрткен чылын кончуг багай ажылдаан. Ол бүдүрүлгелерде күш-ажылды организастааны ам-даа кулу деңнелде болуп турар. Партияның Кызыл хоорокому болгаш райкомнары ол бүдүрүлгелерниң ажылында четпестерни чайладырының, партияның эге организацияларын быжыглаарының, коллективтерге оларның ролюн күштелдирериниң дээштиг хемчеглерин албаан.

Чамдык партия комитеттери болгаш эге организациялар, ажыл-агый удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылар эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринче, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче ам-даа эвээш кичээнгей салып турар. 1975 чылда 19 бүдүрүлгеге дериишкиннерни чаартырының, чаа техниканы болгаш мурнакчы технологияны шиңгээдип алырын мырыңай чорутпаан.

Кол бүдүрүлге фондуларын ажыглаарын экижидер чорук бүдүрүлгениң ажыктыын бедидер кол факторларының бирээзи болур. Оларны ыракта чедир ажыглавайн турар деп чугаалаар херек. 1975 чылда фонд эгидилгези 1970 чылга удур 22 көпеек кудулаан, ооң түңнелинде республика беш чыл дургузунда 32 миллион рубльдиң продукциязын чедир албаан-дыр.

(Уланчызы 2-ги арында)

ЧУРУКТА: партияның XVI область конференциязының ажылының үези.

---

* Илеткелди кызыра парлаан.

СЭКП ОБКОМУНУҢ ОТЧЕДУ БОЛГАШ ПАРТИЯНЫҢ ОБЛАСТЬ ОРГАНИЗАЦИЯЗЫНЫҢ ЭЭЛЧЕГЛИГ СОРУЛГАЛАРЫ

(Эгези 1-ги арында).

Ооң чылдагааны болза хөй-хөй партия организациялары, совет болгаш ажыл-агый органнары бүдүрүлгелерниң төлевилээн күчүлерин шиңгээдип алырын дүргедедиринче, бүдүрүлгени соксаал чок ажылдадырынче, чогуур кичээңгейни салбайн турарында-дыр. Ол айтырыгларның талазы-биле партияның XV область конференциязынга, а ол ышкаш СЭКП обкомунуң IV болгаш VIII пленумнарынга шүгүмчүлелдерни тус-тус министерстволарның, ведомстволарның болгаш бүдүрүлгелерниң адрезинге кылган турган. Ынчалзажок оларның дыка хөйү ооң чогуур түңнелин кылбаан, а партия организациялары бүдүрүлге күчүлерин чогуур үезинде шиңгээдип алырының контролюн четпес боттандырып турар. «Тудуг кезектери» комбинаттың демир-бетон кылыглар бүдүрүп үндүрер талазы-биле күчүзү чүгле 60 хуу, «Тыва суг тудуг» трестиң заводунуң күчүзү чүгле 45 хуу ажыглаттынып турар.

Сөөлгү чылдарның дургузунда үлетпүр камналганың чуруму элээн күштелген. Беш чыл дургузунда ол алырга 2,5 млн. рубльдиң чиг-эдин болгаш материалдарын камнап алган. Ынчалзажок, бир эвес бар болуп турар бүгү болдунар аргаларны барымдаалаар болза, ол чурагай мырыңай шоолуг эвес чүве-дир. Күш-ажыл, материал курлавырларын база акша-хөреңгилерни чөптүг ажыглаары четпес шиитпирлеттинип турар айтырыгларның бирээзи болуп артып турар дээрзин шыңгыызы-биле онзалап демдеглээр херек. Хөй-хөй бүдүрүлгелерде ажыл-агыйжы эвес болгаш төтчеглекчи черукту боддуруп турар. Ол хамыктың мурнунда «Тудуг кезектери» комбинатка, Кызылдың болгаш Ак-Довурактың хлеб заводтарынга, Кызылдың пиво заводунга, Ак-Довурактың үлетпүр бүдүрүлгелериниң комбинадынга, Шуурмактың ыяш белеткээр пунктузунга, «Тыва көдээ тудуг» трестиң демир-бетон кылыглар заводунга хамааржыр, ол черлер чүгле 1975 чылда безин 450 муң рубльдиң материалдарын ажыр чарыгдаан.

Бүдүрүлгениң технологиязын, эки шынарлыг кылыглар үндүрериниң техниктиг негелделерин хажыдар чоруктарының фактылары үлетпүрде ам-даа бар болуп турар. Продукцияның шынарын башкарарының талазы-биле Саратов, Львов, Ярослав областарның бүдүрүлгелериниң мурнакчы дуржулгазын республикада кошкак ажыглап турар. Продукцияның 1200 хевиринден чүгле 116 хевир бирги категорияга хамааржып турар. «Тыва көдээ тудуг» трестиң, «Тыва тудуг материалдар» каттыжышкынының бүдүрүлгелери, Улуг-Хемниң ыяш-үлетпүр ажыл-агыйы стандарттарны болгаш техниктиг негелделерни үргүлчү хажыдып, хереглекчилерге берип турар продукцияның сортун өскертип турар. Автосептелге заводу, «Сельхозтехника» каттыжышкынының бүдүрүлгелери техниканы шыгар чок кылдыр септеп турарының фактылары бар. Аъш-чем болгаш эът, сүт үлетпүрүнүң бүдүрүлгелериниң продукциязының шынары кончуг куду болуп турары ховар эвес. Чыл бүрүзүнде-ле бүдүрүлгелерниң үштүң бир кезээ хирези продукцияның бот-үнезин ааргадып турар. Ооң чылдагааны-биле беш чыл дургузунда 800 муң ажыг рубльди артыр чарыгдаан.

Партия обкомунуң айыткан хемчеглерин боттандырганының түңнелинде сөөлгү чылдарда үлетпүрге ажыл шагын чидирер чорук элээн эвээжээн. Бир эвес 1971 чылда ындыг чидириг ортумаа-биле бир кижиге 4,4 хүн онаажып турган болза, ол 1975 чылда — 2,2 хүн апарган. Ынчалза-даа дыка хөй коллективтерде ажыл шагының чидирии хөй бооп артпышаан уржуунда 6 миллион рубльдиң продукциязы чедир бердинмээн бооп турар. Бо талазы-биле «Сельхозтехника» каттыжышкынының, эът комбинадының, аъш-чем үлетпүр эргелелиниң, «Тыва тудуг материалдары» каттыжышкынының, ыяш ажыл-агыйы эргелелиниң бүдүрүлгелериниң партия организацияларын, удуртукчуларын шүгүмчүлээр апаар.

Бүдүрүлге коллективтериниң деп-дески ажыл-чорудулгазындан ажылдың чединиишкини улуу-биле хамааржыр. Ындыг турбуже, ажылчыннарның ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарын хандырарының, ажылды нормалап, чижеглээрин болгаш төлевириниң деңнигелиг аргаларын ажыглаарының, моральдыг болгаш материалдыг идиг бернишкиниң, кадрларның мергежилин бедидериниң дугайында чер болганда чогуур сагыш салбайн турар. Дыка хөй бүдүрүлге черлеринде кадрларның үнер-кирер чоруу эвээжевейн турар. Ниитизи-биле үлетпүрде оларның үнер-кирер чоруу 50 хуу бооп турар. «Тыва көдээ тудуг» трестиң, «Тыва септелге тудуг» трестиң тудуг кезектери болгаш конструкцияларны кылыр заводунуң, сүт комбинадының, респотребсоюзтуң үлетпүр комбинадының, «Тыва суг тудуг» трестиң демир-бетон кылыглар заводунуң бүдүрүлге коллективтери чыл иштинде барык бүрүнү-биле чаартынып турар.

Бүдүрүлге черлериниң ажылында четпестер, үлетпүр бүдүрүлгезиниң ажыктыг чоруунуң кудузу болза партия комитеттери үлетпүрнү ам-даа сула удуртуп, партия эге организацияларының ролюн, коммунистерниң авангардчы ролюн, бүгү курлавырларны болгаш аргаларны бүрүнү-биле ажыглаары дээш ажыл-агый органнарының, удуртукчу кадрларның харыысалгазын чедир бедитпейн турарын херечилеп турар-дыр. Чаа соңгуттурар СЭКП обкому айыттынган четпестерни узуткаарының хемчеглерин ап, партия хоорkомунуң, райкомнарының, парткомнарының, үлетпүрнүң бүгү коллективтериниң кичээңгейин СЭКП ТК-ның декабрь (1975 ч.) Пленумунга, эш Л. И. Брежневтиң чугаазында айыттынган сорулгаларны күүседиринче угландырары эргежок чугула бооп турар.

Оңгу беш чылда республиканың үлетпүрүн улам хөгжүдер талазы-биле улуг ажылды кылыры негеттинип турар. Тудуг индустриязының, энергетиканың, даг рудазының, ыяш чазап болбаазырадырының, чиик болгаш аъш-чем бүдүрүлгелериниң үлетпүрүн шалыпкын хөгжүдүр чоруун хандырары эргежок чугула бооп турар. Ол сорулгалар хамыктың мурнунда иштики курлавырларны ажыглаарының, бүдүрүлгениң ажыктыг чоруун улгаттырарынче угланган хемчеглерни боттандырарының, эртем-техниктиг депшилгени дыка шапкынчыдарының, бүдүрүлге черлерин техника талазы-биле немей дериириниң, технологияны сайзыраңгайжыдарының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улгаттырарының күсели-биле шиитпирлеттинген турар ужурлуг.

Моон соңгаар-даа үлетпүрнүң перспективтиг хөгжүдериниң, аңаа эргежок чугула минералдыг чиг-эт сүүрүн тургузарының дугайында айтырыгларны шиитпирлээр херек. Тываның геология-шинчилел экспедициязы шинчилел-разведка ажылдарының ажыктыг болур чоруун улгаттырары, ажыктыг казымалдарның мурнунда шинчилеп, тыпкан черлерин үлетпүрге ажыглаарынга белеткээр ажылды шапкынчыдары чугула.

СЭКП обкому, партияның Кызыл хоорkому, райкомнары, парткомнар сөөлгү чылдарда капитал салыышкыннарының ажыктыг чоруун улгаттырар, тудугнуң темпизин шапкынчыдар талазы-биле хөй хемчеглерни боттандырып чоруткан. Эрткен беш чыл дургузунда республикага капитал салыышкынының 408,8 миллион рубльди ажыглаан азы сески беш чылдыындан 48,7 хуу хөй болган, 309 миллион рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылган азы бо ажылды мурнукузундан 52,4 хуу хөйнү боттандырып чоруткан. Акшаландырыышкынның бүгү-ле үндезиннериниң күсели-биле 370 миллион рубльдиң кол фондуларын ажыглалга кирген азы сески беш чылдыындан 25 хуу хөй болган. Кызылдың тудуг кезектери комбинадының бирги ээлчээн, «Тыва суг тудуг» болгаш «Тыва көдээ тудуг» трестерниң демир-бетон кылыглар заводтарын, комбикорм цехтиг болгаш элеваторлуг тараа дээрбезиниң комбинадын, хары угда 600 тонна продукт кадагалаар соодукчуну, Бай-Хаакта болгаш Туранда хлеб заводтарын, өске-даа элээн хөй бүдүрүлге черлерин туткаш, ажыглалда кирген. «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ийиги ээлчээн тударының улуг-улуг ажылын кылган болгаш бо хүннерде ооң эдиктирилге ажылдары багай эвес чоруп турар.

Республиканы Красноярскиниң энергия системазынга кошкан.

Республиканың ажылчы чоннары бо чылдар иштинде 400 муң ажыг дөрбелчин метр, азы сески беш чылдыындан 95 муң дөрбелчин метр хөй чуртталга шөлүн алганнар. 8.890 олуттуг школаларны, школа назы четпээн уруглардың 1.980 олуттуг албан черлерин, Кызыл хоорайда онкология диспансерлиг эмнелге комплексин, автоорук техникумунуң бажыңын, профтехучилище комплексин болгаш культураның, коммуналдыг амыдыралдың, садыгның өске-даа тудугларын туткан. Кызыл хоорайда 21,5 километр чылыдылга четкизин салган. Кызылдың ЦЭС-зинде кайызы-даа шакта 35 тонна бус бээр ийи котёлду эптээн. Ооң түңнелинде Кызыл хоорайның чамдыызын төпчүткен чылыдылга-биле хандырар аргалыг болган.

Тудуг организацияларының техниктиг эле дериилгезиниң, оларның материал-техниктиг сүүрүн быжыглаарының талазы-биле чамдык ажылдарны кылып чоруткан. Беш чыл иштинде тудуг ажылдарының фондуу хандырылгазы 55 хуу, техниктиг хандырылгазы — 38 хуу улгаткан. Тудугнуң индустриалдыг аргаларын улам калбаа-биле ажыглап турар апарган. «Кызылдың ЦЭС тудуунуң» болгаш «Тыва даг-дүгү тудугнуң» эргелелдери, № 958 көжүп чоруур механизастаттынган колоннаның, «Востоксантехмонтажтың», «Северовостокэлектромонтажтың», «Көдээ электри тудугнуң» тудуг-монтаж эргелелиниң, Бай-Хаактың болгаш Чадаананың септелге-тудуг эргелелиниң база өске-даа чамдык тудуг черлериниң коллективтери беш чылдың даалгаларын чедиишкиниг күүсеткилээн.

Бистео чедип алдынган түңнелдерни эки деп үнелевишаан, капитал тудугну удуртурунда боттуг четпестер ам-даа барын миннип чугаалаар ужурлуг бис. Беш чыл дургузунда республикага капитал салыышкынның ажыглаарының планы 88,8 хуу, тудуг-монтаж ажылдары —90,3 хуу, кол фондуларны ажыглалга кирериниң даалгазы—86,7 хуу күүсеттинген. Бир эвес капитал тудуунуң өзүлдезиниң хонукта ортумак темпизин планда 11,8 хуу кылдыр көрген болза, ол херек кырында 8,4 хуу болган. Дөрт трестерниң чаңгызы-даа беш чылдың планнарын боттандырып шыдаваан. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улгаттырарының планы күүсеттинмээн. «Кызыл үлетпүр тудуг» эргелели, 18, 61, 463, 586, 741 дугаарлыг мехколонналар, респотребсоюзтуң септелге-тудуг эргелели, «Сельхозтехниканың» коллективтери дыка хожудаан. Эрткен чылын «Тыва көдээ тудуг» трест чүгле планның күүсеттинерин хандырбаан эвес, харын база кол фондуларны тударының болгаш ажыглалга кирериниң темпизин кудулаткан.

Партия комитеттери удуртукчулардан, инженер-техниктиг ажылдакчылардан тудугжуларның ажылын организастаарын экижидер талазы-биле негелделерни чедир салбайн турар. Дыка хөй тудуг шөлдеринде кылыр ажылдарның төлевилели, графиги чок, ээлчежип ажылдаар чорукту калбартыр хемчеглер албас, хөй санныг анаа турар чоруктарны боддуруп турар. Бо талазы-биле ылаңгыя «Тыва көдээ тудуг», «Тыва септелге тудуг» трестерниң, «Кызыл үлетпүр тудуг» эргелелиниң, «Тыва тудуг» трестиң 18 дугаар көжүп чоруур механизастаттынган колоннаzының ажылында четпестер хөй бооп турар. Чамдык тудуг организацияларында бар механизмнер үргүлчү анаа турар-даа болза, хол-биле кылыр ажылдарны четпес механизастап турар.

СЭКП Төп Комитединиң чүүлдүг деп көргени Злобинниң методун ёзугаар бригаданың бот-орулга-чарылгалыг арга-биле ажылдаар чорук тудугнуң ажыктыын бедидеринге улуг ужур-дузалыг бооп турар. Партия организациялары болгаш тудугларның удуртукчулары-даа ону нептередир талазы-биле чугула хемчеглерни албаан. «Тыва тудуг» тресте чүгле дөрт бригада, «Тыва көдээ тудуг» тресте—үш-ле бригада ол арга-биле ажылдап турар. Ынчалза-даа ол бригадаларда бээн ажылды болур-чогууру-биле организаставаан.

Цементини, туүйбуну болгаш өске-даа материалдарны багай кадагалап, ажыл-агыйжы эвес ажыглаар, төтчеглээр чорукту узуткаар талазы-биле партия организациялары, удуртукчулар боттуг чүүлдерни чедип алган.

Тудугнуң куду шынарлыг болуп турар чоруу база дүвүрээзинни боддуруп турар. Тудугнуң дыка хөй организацияларының удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылары тудуг-монтаж ажылдарының шынарын бедидер дээштиг хемчеглерни албас. СЭКП обкомунуң пленумнарынга, партия активиниң хуралдарынга кылган шүгүмчүлелдерден чогуур түңнелди үндүрбейн турар. Республикада объектилерни дужаарының ортумак деңнели Сибирьниң регионундан 0,4 катап куду бооп турар.

«Тыва көдээ тудуг» трезин ийи квартиралыг чуртталга бажыңнарын, школаларны, культура албан черлерин болгаш көдээ черлерге өске-даа тудугларны куду шынарлыг кылдыр дужаап турар.

Дыка хөй ажыл шагын чидирип турар чорук тудугда база бир шыңгыы айтырыг бооп артпышаан. Ооң уржуу-биле 7 миллион рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын чедир кылбаан.

Материалдарны, машиналарны болгаш механизмнерни, ажыл шагын ажыглаарында улуг четпестер, үрей кылыр, оларны катап эде тудар чоруктар тудуг-монтаж ажылдарының өртек-үнезиниң улгадырын боддуруп турар. Бо чылдагааннар-биле тудугга беш чыл иштинде 4,2 миллион рубльди артыр чарыгдаан, ооң иштинде «Тыва тудуг» трест — 1,740 муң рубльди, «Тыва көдээ тудуг» трест—3,143 муң рубльди чарыгдаан. Чамдык тудуг организацияларында мөге сан түңнер бижиир чоруктарның фактылары ам-даа бар.

Капитал тудуун планнаар ажылда четпестер ам-даа бар. Республиканың Күрпланы капитал тудуушкунунуң хемчээлин материал-техниктиг чүүлдер-биле долдур хандырарын чедир көрбес, эң ылаңгыя ажыглалга кирер тудугларга күш-ажылдың, материалдыг чүүлдерниң, акша-хөреңгиниң мөөңнээшкинин айытпас чүүлдер бар. 1975 чылда республикага 850 ажыг объект кылдынып турган. Кылдынып турар объект санынга-ла ортумаа-биле 8 ажылчын онаажып турар. Күштүг болгаш хөреңгилерни тоо-быдарадыр ажыглаар чорук доозулбаан тудуг черлериниң саң-хемчээлиниң көвүдээринге чедирген. Ындыг тудугларның түңү 1975 чылдың төнчүзүнге чедир 87,8 миллион рубль бооп турган.

Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң капитал тудуг эргелели, көдээ ажыл-агый, мелиорация болгаш суг ажыл-агыйының министерстволары болгаш чагыг кылыр эргелиг өске-даа ындыг албан черлери объектилерни дериг-херекселдер болгаш документациялар-биле комплектилээриниң айтырыгларын шалыпкын шиитпирлевейн турар. Ол ышкаш төлевилел ажылдарын организастаарын дыка экижидери база негеттинип турар. Төлевилел-смета документилериниң дыка озалдап кирер болгаш куду шынарлыг болуру ховар эвес бооп турар. Конструкцияларны сайзыраңгайжыдар, тудугларның бот-үнезин чиигедир дугайында ам-даа эвээш кичээңгей салып турар. Тудугнуң чоруп турарынга ооң төлевилекчи-авторларының хайгааралы четпес бооп турар.

Капитал тудугда байдалды ап көөрге, улус ажыл-агыйының бо чугула адырын удуртуруун күштелдирер талазы-биле чамдык боттуг хемчеглерни алырын СЭКП обкомундан, партия хоорkомундан, райкомнарындан болгаш тудуг черлериниң парткомнарындан ол негеп турар-дыр. Хамыктың мурнунда тудугларны чогуур хүусааларында дужаары дээш, күрүне планнарын күүседири, тудугнуң шынарын бүгү хемчег-биле экижидери, ону индустриализастаарының деңнелин хандырары дээш партия эге организацияларының ролюн бедидери, удуртукчуларның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның харыысалгазын бедидери эргежок чугула. Материалдарны болгаш чиг-этти долузу-биле ажыглаары, ажыл-агыйжы эвес, төтчеглекчи чорукту үндезини-биле узуткаары, тудуг бүдүрүлгезин болгаш ажылдарын организастаарының мурнакчы аргаларын ажыглаары, ажыл шагын чидирер чорукту эвээжедири, күш-ажылдың сагылга-чурумун күштелдирери, кадрлар белеткелин экижидери болгаш оларны чаңгыс черге быжыглаары дээш доктаамал демисежир херек.

Тудуг организацияларының күчүлерин улам ыңай улгаттырарынче эң улуг кичээңгейни салыр. Керамиктиг хана материалдары болгаш керамзиттиг сай бүдүрериниң заводтарын, ыяш болбаазырадыр заводтуң болгаш «Тудуг кезектери» комбинаттың ийиги ээлчээнин, асфальт-бетон заводунуң, «Тыва септелге-тудуг» трестиң бүдүрүлге баазазының, № 18 механизастаттынган колоннаның болгаш өске-даа объектилерниң тудугларын доозар ужурлуг. Бо сорулгаларны боттандырар чорук тудугну эки чорудар арганы бээр, ооң моон соңгааргы хөгжүүрүнүң перспективаларын ажыдар.

Көдээ ажыл-агый

СЭКП ТК-ның доктаамал кичээңгей салып турарының, күрүнениң материал-техниктиг болгаш саң-хөө талазы-биле улуг дузаламчызының ачызында республиканың көдээ ажыл-агыйы тоску беш чылдың чылдарында улам ыңай хөгжээн. Ол чылдарның дургузунда көдээ ажыл-агыйга күрүнениң капитал салыышкыны эрткен беш чыл-биле деңнээрге ийи ажыг катап өскен. Колхозтар болгаш совхозтар 2 муң хире тракторну, 850 комбайнны, 3,5 муң автомобильди, база ол ышкаш 60 миллион рубль ажыг түңге өске-даа техниканы алган, минералдыг чемишчидилгелерни болгаш өске-даа химиктиг чүүлдерни бээри үш катап өскен.

Ол дузаламчының, беш чылдың дургузунда партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының организакчы ажылының деңнелиниң өскениниң, колхозчуларның, совхозтар ажылчыннарының, специалистерниң эрес-маадырлыг ажылының түңнелинде, көдээ ажыл-агыйның ниити продукция бүдүрери көвүдээн, кол адыр болур мал ажылының талазы-биле өзүлде 8,6 хуу өскен. Мыйыстыг бода малдың баш саны 3,9 хуу, хойнуу болгаш өшкүнүү —17,9 хуу көвүдээн. Уксаалыг малдарның баш саны 30—40 хуу өскен. Беш чылдың дургузунда мал ажылының продукциязының кол хевирлерин бүдүрери болгаш садып алыры өскен. Колхозтарга болгаш күрүне ажыл-агыйларынга эът бүдүрери 16,6 хуу, сүттүү—10, дүктүү—16 хуу өскен, ажыл-агыйларның бүгү категорияларының талазы-биле эът садып алыры 21 хуу, сүттүү — 9,5 болгаш дүктүү—17 хуу көвүдээн. Бүдүрүлгениң технологиязынга база чамдык экижидилге болган.

Ак сеткилдиг болгаш эрес-дидим күш-ажылы-биле ажылга бедик көргүзүглерни чедип ап турар социалистиг чарыштың мурнакчыларының саны өскен. Беш чылдың республикада сураглыг шалыпчылары, төрүүр чүс хойга онаашт ыр 125—150 хураганнарны чылдың ап келген хойжулар Д. А. Ооржак, И. П. Сафонов, Д.-Н. Ч. Ооржак, инек бүрүзүнден 3300 килограмм сүттү саггаан саанчылар А. С.-Б. Моңгуш болгаш А. К. Гусакова олар көдээ ажыл-ишчилерге үлегерин көргүзүп турарлар.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң сорулгаларын шиитпирлээриниң, планнарны болгаш хүлээлгелерин күүседиринче көдээниң ажыл-ишчилерин мобилизастаарының эки дуржулгазын «Көк-Тей», «Кызыл тараачын», «Торгалыг» совхозтарның, Чөөн-Хемчик районда «Искра», Эрзинде «Коммунизмче орук», Бай-Тайгада «Мурнакчы» колхозтарның партия организациялары болгаш өскелер-даа чедип алган.

Чамдык эки түңнелдерни демдеглевишаан, ооң-биле кады сөөлгү чылдарда көдээ ажыл-агый хөгжүлдезиниң түңнелдерин шүгүмчүлелчи ёзу-биле анализтеп көөр херек. Партия-совет, көдээ ажыл-агый органнарының ажылын үнелеп көөр кол чүүл болза продукция бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының деңнели болур. Сески беш чыл-биле деңнээрге чамдык өзүлделер чедип алдынган болза-даа, көдээ ажыл-агый продукциязының кол хевирлерин бүдүрер талазы-биле беш чылдың онаалдалары, сүттен өскези, республикада күүсеттинмээн дээрзин демдеглээри эргежок чугула.

Тараа бүдүрериниң беш чыл планын күүседир талазы-биле элээн эки түңнелдер Таңды, Бии-Хем болгаш Каа-Хем районнарының ажыл-агыйларында бар бооп турар. Эът бүдүрериниң талазы-биле Барыын-Хемчик, Тес-Хем, Өвүр болгаш Улуг-Хем районнарның ажыл-агыйларының түңнелдери республика деңнелинден оранчок куду болган, ол-ла районнарда сески беш чылдың деңнелинден ол харын кудулаан. Беш чылдың чылдарында эът садып алырын Кызыл, Каа-Хем, Тожу болгаш Бии-Хем районнар элээн көвүдеткен. Сүт бүдүрер талазы-биле беш чыл планын чүгле — Бии-Хем, Каа-Хем, Тес-Хем болгаш Эрзин районнар күүсеткеннер, сески беш чыл-биле деңнээрге чамдык районнар сүт бүдүрерин кудулаткан.

Дүк бүдүрер талазы-биле эң эки түңнелди Каа-Хем районнуң колхозтарының болгаш совхозтарының ажыл-ишчилери чедип алган, олар беш чыл планын 112 хуу күүсеткен, ынчаарга сески беш чылдың деңнели-биле алырга ол барык 1,7 катап өскен. Ол көргүзүглер Тес-Хем, Эрзин, Өвүр районнарда эң-не куду.

Дүк садарының беш чыл планын Каа-Хем районда аңгыда, Таңды, Тожу, Бии-Хем, Кызыл, Чөөн-Хемчик болгаш Барыын-Хемчик районнар күүсеткен.

Тараа садарының планы 40 ажыл-агыйга бар турган, олардан беш чыл планын «Кызыл тараачын», «Өөк», «Көк-тей», «Тээли», «Сүт-Хөл», «Кара-Хаак» совхозтар, «Хадың» колхоз күүсеткилээн. Эът садарының беш чыл планын чүгле «Көк-Тей» болгаш «Сукпак» совхозтер күүсеткен. Сүт садарының беш чыл планныг онаалдаларлыг турган 56 ажыл-агыйларның 31-и күүсеткен, дүктүүн 59-тан 26-зы күүсеткен. «Көк-Тей» совхоз болза продукцияның бүгү хевирлерин бүдүрер болгаш садар талазы-биле беш чыл онаалдазын күүсеткен каш чаңгыс ажыл-агый бооп турарлар-дыр.

Көдээ ажыл-агыйны интенсивтиг чорударынга, планныг онаалдаларны күүседиринге аргалар болгаш байдалдар бисте бар бооп турар дээрзин мурнакчы колхозтарның база совхозтарның, фермаларның болгаш бригадаларның дуржулгазы херечилеп турар. Чижек кылдыр «Көк-Тей» болгаш «Кызыл тараачын» совхозтарны ап көрээлиңер. Оларда ылгалдыг чүве болза партийжи болгаш ажыл-агый удуртулгазын, коммунистерниң, бүгү ажыл-ишчилерниң күженишкиннерин бүдүрүлгени хөгжүдериниң кол айтырыгларынче мөөңнээни болуп турар.

Мал ажылында байдалды ап көрээлиңер. Партияның отчет-соңгулдалыг хуралдарынга болгаш район конференцияларынга малды өстүрериниң болгаш ону камгалап кадагалаарының айтырыгларынче кол кичээңгейни салып турган. Ол шын-дыр. Малды өстүрериниң хөй айтырыглары туюлунга чедир эки бодаттынмаан болгаш ону партия-совет, көдээ ажыл-агый органнары четпес шиитпирлеп турар дээрзин айтыры эргежок чугула. Бирээде, ажыл-агыйларда төрүүр малдарның баш санын өстүрериче ажыл-агыйлар кошкак кичээңгей салып турар. Ниити малда төрүүр инектер бичелизе-ле 45 хуу болур турда, ол ам 34 хуудан ашпайн турар, төрүүр хойларны—53-түң орнунга 49 хуу бооп турар. Байдал ындыг турда, малдың баш санын өстүрериниң эът, сүт болгаш дүк бүдүрериниң улгаттырарының темпилериниң бердинген онаалдалары күүсеттинмейн баар.

Ийиде, мал ажылын, ылаңгыя уксаажыдылга херээн культурлуг чорударының үндезини болур тарып боозадыышкынны районнарның хөй партия-совет органнары чедир үнелевейн турар. Хой ажылынга тарып боозадылганың 280 пунктузу турар ужурлуг турда, ооң чүгле 97-зи бар бооп турары база эът угланыышкынныг фермаларның 20 муң инээнге тарып боозадылгачының чүгле сес пунктузу бар бооп турарын ону чедир үнелевес чорук-биле тайылбырлап болур.

Бо болгаш өске-даа четпестер төрүүр малдарның хойу-биле кызыраарының чылдагааны болуп турар. Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Таңды районнарда малдың кызыраар чоруу хөй бооп турар. Ооң харазында, чижээлээрге, «Ак-Туруг» совхозта болгаш «Х Улуг хурал» колхозта чүс инектен-не чүгле 20—30 бызаа ап турар.

Азактың сөөлүнде, малдың өлүп хораарын болгаш ылзы-бүрү чидириглерин болдурбас дээш эң шыңгыы хемчеглерни алыры эргежок чугула. Тожу, Өвүр, Бай-Тайга, Кызыл болгаш Мөңгүн-Тайга районнарда, «Чыраа-Бажы», «Найырал», «Тээли», «Россия», «Тес-Хем» совхозтарда, «Х Улуг хурал» колхозта малдың өлүп хораары чыл-чылы-биле хөй бооп турар. Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем болгаш Таңды районнарда малдың өлүп хораары кудулавайн турар. Чамдык ажыл-агыйларда бруцеллез болгаш малдың өске-даа аарыглары узуткаттынмаан, эмнелге-профилактиктиг хемчеглер четпес боттанып турар.

Ниити ажыл-агыйга малды самчыгдап, оорлаар чорук улуг когаралды чылдың-на чедирип турар. Ылаңгыя Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Барыын-Хемчик, Өвүр районнарда, «Чыраа-Бажы», «Улуг-Хая», «Россия», «Тес-Хем», «Найырал», «Сүт-Хөл» совхозтарда, «Коммунизмниң херели», «Чаа орук», «Хадың» болгаш «Х Улуг хурал» колхозтарда ол улуг хемчээлдиг бооп турар.

Байдал болза колхозтарда болгаш совхозтарда малдың өлүп хораар чоруун болгаш самчыгдаарын шиитпирлиг-биле узуткаарын негеп турар. Партия болгаш совет организациялар, мал ажылының удуртукчулары болгаш специалистери бо айтырыгларже кол кичээңгейни салыр ужурлуг. Мал самдыгдаан факт бүрүзүн шыңгыызы-биле көрүп, бурууларны харыысалгага кирер херек.

Малдың өлүп хораар чоруунга удур демиселдиң байдалы партия райкомнарының болгаш райкүүскомнарының, партия эге организацияларының, ажыл-агыйлар удуртукчуларының ажылын үнелээриниң моон соңгаар чүүлдериниң бирээзи болур ужурлуг.

Хой ажылында хөй шиитпирлеттинмээн сорулгалар бар. СЭКП обкомунуң X пленумунуң шиитпирлери хөй чүүлдер талазы-биле багай күүсеттинип турар. 1976 чылдың эгезинде байдал-биле алырга, хой, өшкүнүң баш санының өзүлдези 86 муң башка, дүк бүдүрери—500 тоннага хожудап турар. Хой ажылында уксаажыдылга ажылының, ооң бүдүрүлге болгаш чем баазазын быжыглаарының айтырыглары четпес шиитпирлеттинип турар. Бир хойга онаашт ыр дүк кыргып алыры аажок эвээш, ол болза 1975 чылда бир хойга онаашт ыр чүгле 1,9 килограмм болган. Хойжу кадрларны белеткээринде, олар-биле ажылдап, оларга эргежок чугула культура-амыдырал байдалын тургузарында улуг четпестер ам-даа бар. Ам-даа хөй хойжулар кыжын өглерде чурттап турар. Хөй-хөй бригадалар төптеринде амга чедир чунар-бажыңнар, кызыл-булуңнар чок. Моон соңгаар бо сорулгаларны шиитпирлээринче улуг кичээңгейни салган турар ужурлуг.

Партияның эрткен область конференциязынга эът угланыышкынныг мал ажылын чорударында улуг четпестерлиг турганы дээш, районнарның партия-совет, ажыл-агый органнарын шүгүмчүлээн турган. Ынчалза-даа бо адырда четпестер амга чедир узуткаттынмаан. Фермаларны улгаттырып каттыштырарын чүгле «Скотокорм» системазынче шилчиткен дөрт совхозта боттандырган, ооң арткан ажыл-агыйларда эът угланыышкынныг малдарны чогуур кичээңгей чокка, чамдыкта контроль чокка хөй санныг кодааннарда тудуп турар.

Сүткүр мал ажылында шиитпирлеттинмээн айтырыглар база бар. Хоорайларны, чамдык район төптерин, уруглар албан черлерин болгаш эмнелге черлерин сүт-биле хандырарында бергелер бар бооп турар. Инектерниң продуктулуу кончуг оожум бедип турар. Бир инекке онаашт ыр сүт саалдазы республикада ортумаа-биле чүгле 1540 килограмм чедип турар. Чылгы, иви болгаш хаван ажылын сайзырадырында хөй четпестер бар.

Малды өстүреринде, ону камгалап ажаарында, ооң продуктулуун бедидеринде улуг чедир кылдынмаан чүүлдер, мал ажылында өске-даа четпестер болза СЭКП обкомунуң, ооң бюрозунуң, секретарьларының болгаш обкомунуң көдээ ажыл-агый килдизиниң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, көдээ ажыл-агый органнарының талазындан удуртулганың ам-даа кошкак бооп турарының түңнелдери-дир. Партия райкомнарының, партияның эге организацияларының ажыл-агыйлар удуртукчуларынга болгаш специалистеринге негелдези ам-даа кошкак, ол адырны хөгжүдеринге коммунистерниң ролюн олар четпес көдүрүп турар.

Чер ажылында база шиитпирлеттинмээн эвээш эвес айтырыглар бар. Көдээ ажыл-агый культураларының дүжүдү куду. Мурнуу болгаш чамдык барыын районнарның хөй ажыл-агыйларында хөрзүннү эки ажылдап кылып ап ам-даа шыдавайн турар, чайгы болгаш күскү чер андарылгазының планнарын күүсетпейн баргылаар, хөй черлерге сорттуг эвес, кондиция чок үрезиннер-биле чажып тарып турар, хөрзүнче четчир санныг органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерни төкпейн баргылаар-дыр, тараа ээлчештирилгезин оожум нептередип келген. Колхозтарга болгаш совхозтарга бедик шынарлыг үрезин фондузун тургузарының айтырыы шиитпирлеттинмээн. Дуржулга станциязы, үрезин ажыл-агыйлары салдынган сорулгаларын ам-даа багай күүседип турар.

Колхозтар болгаш совхозтар чылдың-на 300—350 муң тоннадан эвээш эвес органиктиг чемишчидилгелерни шөлге төгер аргалыг, ынчалза-даа херек кырында олар чүгле 150—200 муң тоннаны төп турарлар. Бай-Тайга, Өвүр, Чөөн-Хемчик болгаш Эрзин районнарның ажыл-агыйлары чемишчидилгелер төгериниң планнарын чыл-чылы-биле күүсетпейн келген.

Чылдың-на хөй шөлдерге тарылганы хат үреп турар. Ындыг турбуже, ажыл-агыйларның хөй нуруузунда, дилиндектер системазын кылырындан өске, хөрзүн камгалалының талазы-биле кандыг-бир өске хемчеглерни ап боттандырбайн турар. Хөрзүннүн үрелиринге удур чепсектерни чүгле Дуржулга станциязында ажыглап турар, ынчаарга оларны ажыглаары эки ажыкты берип турар. Тарылга шөлү камгалаарының ыяш тарылгазын чорутпайн турар. Республикада тарылга шөлү камгалаарының чүгле 250 га дилиндээн тарып олурткан. Ыяш ажыл-агый эргелели ыяш тарылгазын колдуунда чүгле аргаларда сиген кезер болгаш одар-белчиирлиг черлерде чорудуп турар. Сорулга болза оңгу беш чылда хөрзүннүң үрелиишкининге удур ажылдап кылыышкынын чүткүлдүг чорудуп, тарылга шөлү камгалаарының ыяш тарып өстүрерин калбаа-биле ажыглап тургаш, чер үрелиишкининге удур боттуг хемчегни алыры бооп турар. Чер хоойлужудулгазын бүгү организацияларның болгаш албан черлериниң шыңгыы сагаар турарын хандырар херек.

Суггаттыг черлерни багай ажыглап турарының кол чылдагааны оларны ёзулуг ээлеринге — бригадаларга болгаш звеноларга быжыглавайн турары болур, ынчаар быжыглаанарга доктаамал онаалдаларны бээр, материал талазы-биле идиг бернишкинин хандырар апаар. Чаашкынналдырып суггарар машиналарны болгаш өске-даа техниканы багай ажыглап келген. «Сүт-Хөл», «Алдан-Маадыр», «Барлык», С. Тока аттыг болгаш «Улуг-Хая» совхозтарның багай эвес дүжүттү ап турар чамдык звеноларының эки дуржулгазын барык нептеретпейн келген. Маңаа хамыктың мурнунда Көдээ ажыл-агый министерствозу, ооң министри эш И. Г. Лавриненко, районнарның көдээ ажыл-агый эргелелдери буруулуг болуп турарлар. Партияның чамдык райкомнарының болгаш эге организацияларының талазындан суггаттыг черлерниң аргаларын чедир үнелевейн турар чүүл бар. Суггаттыг чер ажылының культуразының болгаш ажыглалга кирип турар объектилерниң шынарының куду бооп турарының дугайында Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунуң, ылангыя эш М. Б. Достак-оолдуң мурнунга база айтырыгны тургузар херек.

Суггаттыг черлерни ажыглаарын экижидер төлээде, хамыктың мурнунда күрүне талазы-биле ол чугула херектиң дугайында харыысалгалыг бооп турар бүгү организацияларның болгаш ажылдакчыларның ол ажылды канчаар көрүп ажылдаар хөөнүн үндезини-биле өскертир херек. Мелиоратор кадрлар-биле ажылдаарының деңнелин бедидер, чаашкынналдырып суггарар машиналар машинистерин болгаш суггарыкчыларны белеткээрин база өөредирин калбаа-биле организастаар, оларның ажылынга материал талазы-биле идиг бээриниң деңнелгелиг аргаларын нептередир, мелиоративтиг фондунуң тудуунун болгаш ажыглалының талазы-биле шыңгыы контрольду тургузар чорук эргежок чугула.

Чер ажылының культуразының чавызы болгаш суггаттыг черлерни багай ажыглап турары ниитиниң малынга быжыг чем баазазын тургузары ышкаш ындыг чугула айтырыгны шиитпирлээрин саададып ту-

(Уланчызы 3-кү арында).

ЧУРУКТА: партияның XVI область конференциязының бөлүк делегаттары: (оң таладан солагай талаже) Тожу районнуң «Тоора-Хем» совхозунуң «Май бир» салбырының төп сүт-бараан фермазының саанчызы З. Л. Мокон, ол-ла ажыл-агыйда партком секретары А. Д. Кашкак, Чөөн-Хемчикте «Алдан-Маадыр» совхозтуң Ак-Даш сүт-бараан фермазының саанчызы И. С. Ондар, «Тоора-Хем» совхозтуң Совет Тыва салбырының инек кадарчызы Ч. О. Кол олар чапсар үезинде.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ПАРТИЯНЫҢ XVI ТЫВА ОБЛАСТЬ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

СЭКП ОБКОМУНУҢ ОТЧЁДУ БОЛГАШ ПАРТИЯНЫҢ ОБЛАСТЬ ОРГАНИЗАЦИЯЗЫНЫҢ ЭЭЛЧЕГЛИГ СОРУЛГАЛАРЫ

(Эгези 1, 2 арыннарда).

рар. Ам эң-не эвээжи-биле хереглеттинери 280 муң тонна чем единицазы болур дээрзин саналгалар көргүзүп турар. Эрткен чылын республикага херек кырында 111 муң тонна чем единицазын азы хереглеттинериниң 40-ден эвээш хуузун белеткээн. Ону барымдаалааш, чазак республикага 52 муң тонна комбикормну берген, ол бистиң мал чеми курлавырларывысты 20 хуу немей көвүдеткен.

Малга быжыг чем-суурну тургузар талазы-биле хамыктың мурнунда хову-шөлдерге мал чемин бүдүрерин экижидер, хову-шөлдерге болгаш культурлуг оъдарларга мал чеминиң культураларын өстүрери-биле тускайлап тургускан бот-орулга-чарылгалыг салбырларны ажыл-агый бүрүзүнге тургузары чугула. Мал чемин белеткээринге депшилгелиг технологияны ажыглаарын идепкейжидер херек. Тес-Хемниң болгаш Тожунуң девискээрин шиңгээдип алырынче онза кичээнгей салыр ужурлуг. Ол болгаш оон-даа өске хемчеглерни боттандырып турааш, 1976—77 чылдарда мал чеминге 115—120 муң тонна тарааны, 460—480 муң тонна силосту, 145—160 муң тонна сигенни, 250—280 муң тонна саваң, хыыргышты белеткеп алыр арга бар.

Көдээ ажыл-агыйны улам хөгжүдериниң эрге-ажыктары техника ажыглалын экижидерин негеп турар. Механизатор кадрларның чедишпезиниң, инженер ажылының кошкаазының хараазы-биле техника дыка хөй ажыл-агыйларда багай ажыглаттынып турар. Бир эталон тракторга 650 га чер ажылдаары азы ажылдаан трактор-хүнге беш га чер оналжып турар, ол дээрге нормативтиң 60—70 хуузу-дур. Чер аңдарарынга тракторларның чүгле 8—12 хуузун ийи ээлчегде ажыглап турар. Көдээде дыка хөй коомоцек ажылчыннары, электриктер, слесарьлар чедишпес, хойжуларның техниканы билбес чоруунуң хараазы-биле дыка хөй кудуктар чогуур хуусаазынга четпейн үрелип, техника ажыглалынга авариялар болгаш үрелиишкиннер хөй удаа болуп турар. Ынчангаш механизаторларның бүгү-ниити өөредилгезин организастаары партияның область организациязының эң чугула сорулгаларының бирээзи.

Көдээге амгы үениң техника политиказын чорударынга «Сельхозтехника» кол рольду ойнаар ужурлуг. Эрткен беш чылдың дургузунда «Сельхозтехника» каттыжыышкынының бүдүрүлге баазазы дыка экижээн. Ам оон улуунге тракторлар болгаш автомобильдер септээриниң 75 чедир хуузу, комбайннар септээриниң 55 хуузу оналжып турар. Оон-биле чергелештир «Сельхозтехниканың» колхозтар болгаш совхозтар-биле аразында харылзааларында шиитпирлеттинмээн айтырыглар ам-даа хөй. Септелгениң чавыс шынарынга дыка хөй хомудаашкыннар, техника болгаш артык кезектер-биле хандырарын багай организастап турары, эптелге ажылдарын уламдыктырары республиканың «Сельхозтехника» каттыжыышкынының ажылын экижидерин негеп турар. Ажыл-агыйларда машина-трактор паркызының, механизация чепсек-херекселдериниң тускайлап тургускан техниктиг ажаалдазын калбаа-биле шиңгээдип алыры чугула.

Ажыл-агыйларның экономиктиг ажыл-чорудулгазының түңнелдери база ындыг кончуг эвес. Ниитизи-биле беш чылды совхозтар каражалыг дооскан. Беш чылды чүгле «Кызыл тараачын», «Сукпак» болгаш «Көк-Тей» совхозтар орулгалыг дооскан. Колхозтар беш чылды 16,4 миллион рубль айыг орулгалыг дооскан, оон иштинде 6,5 миллион рубльди хову ажылындан алган. Удуртукчуларның ажыл-херекти ажыл-агыйны ээ-биле чорудуп билбези материал болгаш акша-хөреңгилерни хынналда чок чарыгдааны, сан-хөө-ажыл-агый чурумун кажызы-биле үреп турганы, мал ажылынга кончуг хөй чидириглер, продукция чавыс шынарлыг болганындан үнген каражалар совхозтарның ажылының түңнелдеринге дыка багай салдарлыг болган дээрзин ол сан-түңнер көргүзүп турар-дыр.

Көдээ ажыл-агыйга фонд эгидилгези 1970 чылда 55 көпеек турганындан 1975 чылда 32 көпеек чедир азы 42 хуу кудулаан. Продукцияның бот-үнези ам-даа улуг болуп турар. СЭКП обкому болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели экономиктиг ажылды экижидеринче, продукция бүдүреринге үнер чарыгдалдың болгаш оон шынарының талазы-биле ажылдың түңнелдерин шүгүмчүлекчи өзү-биле үнелээринче көдээ ажыл-агый органнарының, ажыл-агыйларның удуртукчуларының кичээнгейин ам-даа кошкак угландырып турар.

Партияның область, район комитеттери айыттынган четпестерни чайладыры, бүдүрүлгениң ажыктыын бедидериниң талазы-биле практиктиг хемчеглерни боттандырарынче көдээ ажыл-агый органнарының болгаш оларның удуртукчуларының күжениишкиннерин угландырары чугула. Республиканың колхозтарын болгаш совхозтарын специализаставарының кол схемазын ажылдап кылыр талазы-биле улуг ажылды чорудар апаар. Хлеб-продуктулар, ыяш болгаш аңныыр-тывыш ажыл-агый эргелелдериниң, продуктулар садып алыр талазы-биле күрүне инспекциязының база оон-даа өске көдээ ажыл-агый организацияларының болгаш албан черлериниң ажылын идепкейжидер херек.

Транспорт, харылзаа болгаш хандырылга черлери

Сөөлгү чылдарда Тываның транспорт эргелелиниң ажылын элээн экижидери чедип алдынган. Беш чыл дургузунда чүък сөөртүлгезиниң хемчээли 58 хуу немей өскен, пландап ажыр дыка хөй чүъктерни болгаш пассажирлерни чедирген. Оон-биле чергелештир транспорт бүдүрүлгелериниң ажылында ам-даа ажыглаттынмаан улуг курлавырлар бар. Транспорт эргелелиниң болгаш «Сельхозтехника» каттыжыышкынының бүдүрүлгелеринде чолаачылар чок 200 автомобильдер доктаамал анаа туруп турар. Ол ведомстволар автомашиналарны ажыглаарының ээлчээн улгаттырар хемчеглерни албайн келген. Амгы үеде чүгле 78 автомобиль ийи ээлчегде ажылдап турар. Автомобильдерни ажылче үндүрериниң коэффициентизи чавыс болуп артпышаан. Ниити ажыглалдың транспортунуң талазы-биле ол коэффициент 0,54, а «Сельхозтехника» каттыжыышкынында ол чүгле 0,47 болуп турар. Чүък чүдүрерде болгаш дүжүрерде автомашиналарның нормативтен ажыр анаа турар чоруу кызырылбаан: айда ол ортумаа-биле 42 муң шак болуп турар.

Партия организациялары болгаш автобүдүрүлгелерниң удуртукчулары чолаачылар ортузунга кижизидилге ажылын четпес чорудуп турар. Беш чыл дургузунда олар 28 муң кижи-хүнү ажыл шагын үскен, 8,5 муң чолаачылар чолаачылаар эргезин казыткан. Күш-ажылдың сагылга-чурумунуң чавыс деңнели автомобиль транспортунга хөй авария болурунга чедирип турар.

Хем транспортунуң ажылының ажыктыы элээн бедээн. Хемчилер беш чылдың онаалдаларын чедиишкинниг күүсеткен, чүък сөөртүрүнүң хемчээлин 33,3 хуу болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 40 хуу немей улгаттырган.

Беш чылдың дургузунда агаар транспорту улам хөгжээн, оон паркызы ЯК-40 болгаш МИ-8 деп амгы үениң машиналары-биле долдунган. Кызыл болгаш Кызыл-Мажалык аэропорттарында самолёт ужуп үнер, кээп хонар шөлдерни ажыглалга киирген. Ынчалза-даа чүъктер болгаш пассажирлер дажыглаарын көвүдедириниң чаа-чаа болдунар аргаларын Тываның авиабүдүрүлгези четпес ажыглап турар. Коллектив беш чылдың планының онаалдаларын күүсетпээн.

СЭКП обкому болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели транспорттуң бүгү хевирлериниң хөгжүдер талазы-биле эргежок чугула хемчеглерни алыр, чүъктер сөөртүрүн көвүдедириниң курлавырларын улам четче ажыглаар, кадрларны белеткээрин болгаш кижизидерин экижидер, күш-ажылдың болгаш күрүнениң сагылга-чурумун быжыглаар дээш партия организацияларының база транспорт бүдүрүлгелериниң удуртукчуларының харысалгазын бедидери чугула.

Партия болгаш совет органнар харылзаа, коммунал-амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниң болгаш садыгның ажылын экижидер талазы-биле дыка хөй хемчеглерни боттандырган. Республикага беш чыл дургузунда харылзаа бүдүрүлгелериниң ачы-дуза чедирер хемчээли 48 хуу немей, амыдыралдың—52 хуу немей, коммунал ажыл-агыйның—2,3 катап өскен. Беш чыл планындан ажыр 7,0 миллион рубльдиң бараанннарын чонга саткан.

Оон-биле чергелештир хандырылга черлериниң ажылдаарында улуг четпестер бар. Харылзаа коллективтери харылзааның чамдык херекселдериниң шынарлыг ажылдаарын чедип албаан. Чонну хандырарының инженер удуртулгазының деңнели харылзааның чамдык белдирлеринде дыка чавыс болуп артпышаан, аппаратураның база телефон шугумнарының септелгезин болгаш техниктиг ажаалдазын чогуур үезинде чорутпайн турар.

Чурттаалга-коммунал ажыл-агый министерствозу болгаш оон чагыргазында бүдүрүлгелер чурттаалга фондузунуң чогуур ажыглалын хандырбаан. Кызыл, Чадаана, Ак-Довурак хоорайларга болгаш чурттакчылыг оон-даа өске дыка хөй черлерге агым сугларын арыглаашкынын кылбаан, агаар бассейнин кадыкшылга таарымчалыг болдурар талазы-биле ажылды кошкак чорудуп турар.

Амыдырал хандырылгазының дыка хөй бүдүрүлгелери багай ажылдап турар. Районнарның 12 хандырылга комбинаттарындан чедиазы беш чылдың онаалдаларын күүсетпээн. Баш таарар, чурук тыртар черлер-биле база хууда чагыг даарап кылыры болгаш идик септээри ышкаш ачы-дуза чедирериниң ындыг хевирлери-биле көдээ чонну четпес хандырып турар.

Садыгның болгаш ниитиниң чемненилгезиниң бүдүрүлгелериниң ажылында дыка хөй четпестер бар. Садыгның бүдүрүлге черлериниң чамдызы беш чыл планын күүсетпээн. Садыг четкизинге хүн бүрүдеги херегледиң бараанннарын садарынга үзүктелиишкиннер болуп, оларга чоннуң херегледин кошкак өөренип, хандырылганың депшилгелиг хевирлерин четпес шиңгээдип ап турар. Кадрлар-биле кошкак ажылдың түңнелинде садыг чурумун үрээриниң, материалдыг үнелиг чүүлдерни оорлаар болгаш самчыгдаашкынның фактылары ам-даа читпээн. Тес-Хем, Тожу, Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик районнарының садыг организацияларынга улуг дуулгаалдар болгаш самчыгдаалдар болгулаан. Хандырылга черлериниң кадрларын белеткеп база кижизидип турарында эвээш эвес четпестер бар. Амгы үеде ол адырларда массалыг мергежилдиң 500 хире кижизи чедишпес.

СЭКП обкому, хоорkому, райкомнары хандырылга черлериниң министерстволарының болгаш ведомстволарының, бүдүрүлгелериниң ажылында четпестерни чайладыр, оларның ажылының ажыктыын бедидер, хандырылганың депшилгелиг хевирлерин болгаш аргаларын шиңгээдип алыр, күрүнениң болгаш кооперативтиң хөреңгизин камгалаарын хандырар дээш практиктиг хемчеглерни алыры эргежок чугула. Кадрлар-биле ажылды экижидер, коллективтерде организакчы болгаш политиктиг ажылдың деңнелин бедидер, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар херек.

Ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгези

Партияның XXIV съездизиниң шиитпирлерин, «Белоруссияның партия организациязының идеология кадрларын шилип алыр болгаш кижизидер талазы-биле ажылының дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын болгаш Төп Комитеттиң өске-даа документилерин удуртулга болдурбушаан, СЭКП обкому, Кызыл хоорkому болгаш райкомнары отчёттуг үениң иштинде идеологтуг ажылдың чамдык эки дуржулгазын мөөңнеп алган. Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 30 чылын база Совет Тываның 30 чылын байырлааны партия организацияларының кижизидилге ажылын идепкейжиткен.

Ажылчы чоннарның, аныяктарның коммунистиг үзел-бодалын, мораль-политиктиг бедик шынарларын хевирлээр талазы-биле элээн ажылдарны партия комитеттери болгаш эге организациялар чорудуп турар. Коммунистерниң марксисчи-ленинчи өөредилгези болгаш ажылчы чоннарның экономиктиг өөредилгези доктаамал сайзырангайжып турар. Бо өөредилге чылында партчырыдыышкынның школаларында болгаш семинарларында база экономиктиг өөредилгеде 10 муң ажыг коммунист азы партияның область организациязының 94 хуузу өөренип турар. Материалдыг чүүлдер бүдүрүлгезинде ажылдап турар чоннуң 30 ажыг хуузу экономиктиг өөредилгеде хаара туттунган. Ийи муң ажыг пропагандистер ажылдап турар.

Партия организацияларының эки ажылын демдеглевишаан, коммунистерниң марксисчи-ленинчи өөредилгезин база ажылчы чоннарның экономиктиг өөредилгезин организастап турарында четпестер ам-даа бар дээрзин чугаалавайн барып болбас. Чамдык политшколаларда кичээлдер идей-теоретиктиг чавыс деңнелде, коллективтерниң практиктиг ажыл-херээ-биле четпес холбаалыг эртип турар. Ажылчы чоннарның экономиктиг өөредилгезин организастаарын боттуу-биле экижидери негеттинип турар.

СЭКП обкомунуң Политчырыдыышкын бажыңы пропагандистер өөредилгезиниң тода системазын ам-даа ажылдап кылбаан, методиктиг ажылды чогуур деңнелге чедир тургуспаан.

Партия комитеттери болгаш эге организациялары массалыг пропаганда болгаш агитация ажылын элээн идепкейжиткен. Бүдүрүлгелерде 13 муң ажыг лекторлар, илеткелчилер, политинформаторлар, агитаторлар СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң иштики, даштыкы политиказын, партия ТК-ның шиитпирлерин, республиканың экономиктиг болгаш культура хөгжүлдезиниң сорулгаларын тайылбырлаар база кижизидилге ажылының талазы-биле улуг ажылды чорудуп турар. Партия организацияларының, херээженнер чөвүлелдериниң болгаш өске-даа хөй-нийти организацияларының чоннуң чурттап турар черлеринде агитучастоктарга, агитквартираларга, микрорайоннарга ажылының дуржулгазын кичээнгейге алза чогуур.

Партия организациялары хөй-нийти организацияларының, чер-чер Советтериниң, удуртукчуларының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының күжениишкиннерин социал-экономиктиг сорулгаларны комплекстиг шиитпирлээринче угландырып, коллективтерге ажыл-агыйжы болгаш идей-политиктиг ажылды билдилиг дуушturуп турар черлерде кижизидилге ажылынга, кижилерниң хөй-ниитичи болгаш күш-ажылчы идепкейин бедидеринге эки түңнелдерни чедип ап турар. Бо талазы-биле бичие эвес ажылдарны «Тыва даг-дүгү», «Тыва кобальт» комбинаттарда, Каа-Хемниң хөмүр-даш разрезинде, Кызылдың харылзаа бөлүүнде, «Революцияның чалбыыжы», «Алдан-Маадыр» совхозтарда, «Саян» совхозтуң Суш салбырында, Эрзин районнуң «Коммунизмче оруу» колхозунда чорудуп турар.

Эки чүүлдерни демдеглевишаан, шыңгыы четпестерниң барын база чугаалаар херек. Республиканың чурттакчыларының чамдык кезээнде кем-херек үүлгедир чорук ам-даа хөй, назы четпээннерниң корум-чурум үрээр чоруу кызырылбайн турар. Күш-ажылдың, ниитиниң өнчүзүн медерелдиг өзү-биле көөрүнге, социалистиг ниити чурттаалганың нормаларындан кандыг-даа хажыдыышкыннарга эптешчок болур чорукка ажылчы чоннарны кижизидеринче партия, профэвилел, комсомол организацияларының, күш-ажылчы коллективтерниң күжениишкиннерин партия, совет органнар практа четпес угландырып турар.

Милиция, юстиция болгаш прокуратура органнары чон ортузунга эрге-чурум пропагандазын, профилактиктиг ажылды четпес чорудуп келген. Арагалаашкынга, хулиганнаашкынга болгаш хөй-нийтиниң база күш-ажылдың чурумунуң өске-даа хажыдыышкыннарынга удур демиселче улусчу дружиналарның, эш-хүлүүнүң судтарының, чер-чер Советтериниң назы четпээннер херээниң талазы-биле болгаш административтиг комиссияларының күжениишкиннерин кошкак углап турар.

Дыка хөй идеология организацияларының ажылының үре-түңнелдери чавыс. Чамдык клубтарга, Культура бажыңнарынга педагогтарның, юристерниң, эмчилерниң, партия, совет ажылдакчыларының лекция кылырын организаставайн турар. Хөгжүм-шии театры, музей, Улусчу чогаадылга бажыңы, районнарда киночеткилер, филармония боттарының бар аргаларындан куду деңнелде ажылдап турар. Культура министерствозу (эш Хомушку), кинофикация эргелели (эш Аракчаа) культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылын, чонну кино-биле хандырарын экижидер хемчеглерни алыры чугула. Чогаалчылар эвилелиниң баштаар чериниң (даргазы эш Сувакпит) ажылында шыңгыы четпестер бар. Чамдык чогаалчылар бедик уран-чечен, идея талазы-биле быжыккан чогаалдарны чүгле тургуспайн турар эвес, харын боттары хөй-нийтиниң корум-чурумун, коммунистиг моральдың принциптерин хажыдып турар.

Солуннар редакциялары, Телевидение болгаш радиодамчыдылга талазы-биле комитет экономиканың, культураның, кижизидилгениң айтырыгларын хандыр тыртпайн турар, күш-ажылдың болгаш хөй-нийтиниң чурумун хажыдар фактыларга удур хөй-нийтиниң бодалын хевирлээринге сула салдар чедирип, боттарының парлаан чүүлдериниң дээштиин чедип албайн турар. Ынчангаш СЭКП обкому оларның ажылының деңнелин бедидерин чедип алыр ужурлуг. Ол ышкаш партия организациялары көскү агитацияның аргаларын чедир ажыглавайн турар.

«Билиг» ниитилел организациязының, ДОСААФ-тың, хамааты камгалалының, шериг комиссариаттарының ажыл-чорудулгазын идепкейжидип турган, ниитилел-политиктиг, эртем-билиг пропагандазын база шериг-патриоттуг кижизидилгени экижидери чугула. Кижилерниң дыштанылгазын организастаарынга күш-культураның болгаш спорттуң ролюн бедидер херек. Күш-культура болгаш спорт талазы-биле комитеттиң, спорт ниитилелдериниң ажылында четпестер ам-даа хөй. Спорт-массалыг ажылдары организастаарында, ГТО-нуң комплексин дужаарында, спортчуларның мергежилин бедидеринде четпестер чайлаттынган турар ужурлуг.

Республиканың чамдык районнарында, ылаңгыя Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем районнарда ажыл кылып шыдаар чурттакчы чоннуң элээн кезии ажылдавайн турар дээрзин идеологтуг ажылга барымдаалавайн барып болбас. Оларны тудуг организацияларының, коммунал-амыдырал болгаш өске-даа бүдүрүлгелерниң ажылынче хаара тудар талазы-биле хемчеглерни боттандырары чугула.

Ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң, оларның политиктиг медерелин, ниити культуразын улам бедидер талазы-биле нарын болгаш харысалгалыг сорулгалар партияның область организациязының мурнунда туруп турар. Ол сорулгалар идеологтуг ажылдың дээштиин бүгү талалыг бедидерин, оон арга-методтарын сайзырангайжыдарын, ону амгы чугула айтырыглар болгаш сорулгалар-биле сырый холбаазын негеп турар.

Тооку беш чылда партия организациялары республиканың школаларының, өөредилге черлериниң педагогика коллективтери-биле кады эвүп опар салгакчыларның өөредилге болгаш кижизидилгезин улам ыңай экижидеринче угланган чамдык хемчеглерни ап чоруткан. Школаларның болгаш өөредилге черлериниң материалдыг баазазын быжыглаан. Школачыларның болгаш студентилерниң өөредилгезиниң шынары бедээн. Республиканың өөредилге черлери чыл бүрүде дээди болгаш тускай ортумак эртемниг 1500 чедир специалистерни дооступ үндүрүп турар. Республиканың башкыларының иштинде педагогика ажылының өзүлүг мастерлериниң хүрээлени өзүп турар.

Оон-биле кады улус өөредилгезиниң хөгжүлдезинде шыңгыы четпестер бар. Хөй школаларда болгаш өөредилге черлеринде өөредилге-кижизидилге ажылының деңнели амгы үениң негелделеринден чыдып каап турар, өөреникчилерниң өөредилгезин ара каап чоруун болдуруп турар. Тожу, Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Эрзин болгаш Моңгун-Тайга районнарының школаларында эрткен өөредилге чылында өөредилгениң деңнели республиканың ортумак көргүзүүнден куду болган. Өөредилге ажылын сайзырангайжыдарынга кол эртемнерге башкылаашкынның шынарын экижидеринге бар аргаларны улус өөредилге органнары, хөй школаларның башкылар коллективтери кошкак ажыглап турар. Школа назы четпээннерниң кошкак кижизидилгези өөредилге шынарынга багай салдар чедирип турар.

Партия болгаш совет органнарның, школаларның, өөредилге черлериниң профэвилел, комсомол организацияларының талазындан өөреникчилерниң, студентилерниң идей-политиктиг болгаш ажы-чаң кижизидилгезин улам тодаргай угланыышкынныг организастаары негеттинип турар.

Эртем албан черлериниң ажылының деңнелин бедидери эргежок чугула. Амгы үеде республикада ДЛТЭШИ болгаш Көдээ ажыл-агый дуржулга станциязындан аңгыда ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының Экономика болгаш үлетпүр бүдүрүлгезин организастаарының институдунуң экономиктиг лабораториязы база көдээ ажыл-агый экономиказының Сибирь эртем-шинчилел институдунуң экономика сектору ажылдап турар. Республиканың бүдүрүкчү күштерин хөгжүдер, бойдус болгаш материалдыг курлавырларны чоп ажыглаар, үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидер талазы-биле эртемге үндезилээн сүмелерни ажылдап кылырынче олар кичээнгейни күштелдирер ужурлуг.

Тооку беш чылда медицина болгаш социал хандырылга албан черлериниң четкилери калбарып, материалдыг баазазы быжыккан, эмчилерниң, медицинаның ортумак эртемниг ажылдакчыларының саны өскен.

Чоннуң медицина хандырылгазының шынарын бедидер дээш партия комитеттери кадык камгалал органнарынга негелдени бедидер, оон материал-техниктиг баазазын хөгжүдер, кадрларны быжыглаарының айтырыгларын доктаамал болгаш тодаргай сайгарып көөр херек.

Партийжи организастыг ажыл

Партияның область организациязы бодунуң XVI конференциязынга СЭКП Төп Комитединиң долгандыр сырый каттышкан, идея болгаш организация талазы-биле быжыккан, политиктиг, идеологтуг болгаш организакчы ажылдың чаа дуржулгазы-биле байлакшаан байдалдыг ужурашкан.

Партияның область организациязының ажыл-чорудулгазының деңнелин бедидеринге партия документилериниң солуушкуну улуг салдарны чедирген. Оон түңнелинде партияның эге организациялары улам быжыккан, оларның дайынчы шиңгээзи өскен, массаның ортузунга оларның ажылының арга-методу улам ыңай хөгжээн, коммунистерниң авангардчы ролю бедээн.

СЭКП ТК-ның «Партияның Тамбов область организациязында шүгүмчүлелдиң болгаш бот-шүгүмчүлелдиң байдалының дугайында», «СЭКП-ниң Златоустовск хоорkомунуң бүдүрүлгелерде партияның эге организацияларын удуртуп турарының дугайында», «Латвий ССР-де улусчу контроль органнарынга партийжи удуртулга дугайында» болгаш өске-даа доктаалдары партия организацияларының ажылын сайзырангайжыдарынга улуг рольду ойнап турар.

Партия хоорkомунуң, райкомнарының, тудугларда парткомнарның ажылында эки талаже өскерлиишкиннер болган. Олар чер-черле организакчы ажылче, партияның кудуку звеноларының ролюн бедидеринче доктаамал кичээнгей салып турар. Оон түңнелинде партияның эге, цех организациялары, партбөлүктер оларның мурнунда сорулгаларны улам эки шиитпирлеп турар апарган. Планнарны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче, коммунистерни, бүгү ажылчы чоннарны мобилизастаарының, оларның политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейин бедидериниң дуржулгазын хөй партия организациялары мөөңнеп алган.

Оон-биле кады партияның эге, бригада организацияларынга болгаш партбөлүктерге удуртулгада эвээш эвес четпестерниң барын демдеглээри чугула. Партия эге организацияларын удуртурун чүгле оларның ажылының дугайында айтырыгларны партия комитеттериниң бюроларынга дыңнаары-биле кызыгаарланыр таварылгалар ам-даа читпээн. Чижээ, партияның Чөөн-Хемчик райкомунуң бюрозу сөөлгү ийи чылда «Чыраа-Бажы» совхозта парткомнуң ажылын янзы-бүрү айтырыглар талазы-биле дөрт удаа чугаалажып көрген, ынчалза-даа бо организацияда байдал экиживээн. Ындыг фактылар партияның өске-даа райкомнарының ажылында бар. «Россия», «Тыва», «Шивилиг» совхозтарда, «Ак-Эрик» колхозта, автосептелге заводунда, № 14 механизация эргелелинде, Кызылдың хлеб заводунда партия организацияларының ажылында шыңгыы четпестер бар.

СЭКП Кызыл хоорkому, Таңды болгаш өске-даа чамдык райкомнары отчёттуг үеде бюрога партбөлүктер ажылының дугайын чаңгыс-даа чугаалашпаан. Улуг-Хем, Таңды районнарының мал ажылының фермаларында партбөлүктер саны өспээн, а харын эвээжээн. Ол районнарның партия организациялары коммунистерни фермаларже эвээш чорудуп турар.

Отчёттуг үеде партияның хүрээлениниң өзүлдезинче, парторганизацияларның шынар талазы-биле составын экижидеринче кичээнгейни салган. Ийи чыл иштинде СЭКП кежигүнүнге кандидатка 1198 кижини хүлээп алган. Оларда ажылчыннарның болгаш колхозчуларның саны 65,7 хуу боп турар. Партияга хүлээп алган кандидаттарның 60 ажыг хуузу комсомолду дамчыштыр кирип турар. Амгы үеде партияның 410 эге организацияларының учёдунда 10.423 СЭКП кежигүннери база 608 СЭКП кежигүнүнге кандидаттар бактаап турар. Республиканың коммунистериниң үштүң ийи хире кезии материалдыг бүдүрүлгеде хаара туттунган.

Партия документилериниң солуушкунунуң үезинде чедип алдынган эки дуржулганы чамдык партия организацияларында быжыглап, калбартыр талазы-биле ажылды кошкаткайын, коммунистер-биле хууда беседаларны чорутпайн турарын база айтыр херек. Партия комитеттери, эге организациялар коммунистерниң тус-тузу-биле ажылдың деңнелин доктаамал бедидери, партийжи хүрээлениң арыг болурунуң дугайында СЭКП-ниң XXIV съездизиниң негелделерин хажык чокка сагыыры дээш контрольду күштелдирери, бо айтырыгга партийжи комиссияларның ролюн бедидери эргежок чугула.

Ярославль хоорай партия организациязының ажылының талазы-биле СЭКП ТК-ның сурагтыг доктаалы үнген соонда партия хуралдарының ролю көскүзү-биле бедээн, оларны белеткээриниң болгаш эрттирериниң шынары экижээн. Чоокта чаа эрткилээн отчет-соңгулдалыг хуралдар коммунистерниң идепкейиниң өскенин көргүскен, аңаа олурушкан коммунистерниң үштүң бир хирези санал-оналын берген.

Партия комитеттери коллективтиг удуртулганың, коммунистерни кижизидериниң школазы—партия хуралдарының ролюн бедидерин доктаамал чедип алыр, аңаа айтырыгларны ажыл-ишчи байдалга, калбаа-биле чугаалажырының байдалын тургузар, коммунистерниң шүгүмчүлелдиг саналдарының талазы-биле тодаргай хемчеглерни алыр ужурлуг.

Партия эге организацияларының секретарьларының составынга шынар талазы-биле элээн экижилге чедип алдынган. Оларның 91,7 хуузу дээди болгаш ортумак эртемниг. Колхозтарның болгаш совхозтарның парторганизацияларының 63 секретарының 80 хуузу улус ажыл-агыйының специалистери. Советтер болгаш ажыл-агый органнарының ажылдакчыларының шынар талазы-биле составы чыл келген тудум экижип турар. Совхозтарны, колхозтарны, бүдүрүлгелерни, тудуг транспорт организацияларын болгаш өске-даа коллективтерни ажыл-ишчи бедик шынарлыг, билиг-мергежил талазы-биле эки белеткелдиг кижилер удуртуп турар. Кадрлар өөредилгезин организастаар, оларны депшидериниң курлаавырын тургузар дээш боттуг ажылдарны чорудуп турар.

СЭКП обкому, оон килдистери, партия хоорkому болгаш райкомнары эш Л. И. Брежневтиң айтыышкыннарын амыдыралга боттандырбышаан, кадрлар-биле ажылдың деңнелин улам бедикче көдүрер, оларны бедик мораль-политиктиг мөзү-шынарга, сагылга-чурумнуг болгаш дааннырган ажыл дээш харысалгалыг болурунга кижизидер херек.

Партияның болгаш чазактың директиваларын болгаш бодунуң шиитпирлериниң күүселдезиниң хыналдазын база контролюн күштелдирер талазы-биле партияның XV область конференциязының соонда СЭКП обкому чамдык хемчеглерни боттандырган.

«Партияның Тамбов область организациязында шүгүмчүлелдиң болгаш бот-шүгүмчүлелдиң байдалының дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалынга үндезилээш, партия комитеттери шиитпирлер күүселдезиниң хыналдазының талазы-биле ажылды бүгү талалыг күштелдирип, партийжи аппараттың, совет болгаш ажыл-агый органнарының удуртур ажылдакчыларының харысалгазын бедидип, аңаа калбак активти, коммунистерни хаара тудары чугула.

Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң сорулгаларын шиитпирлээринге Советтерниң ролюн бедидер талазы-биле ажылды СЭКП обкому отчеттуг үеде чорудуп келген. Советтерниң ажыл-чорудулгазында ажыл-херекчи, тодаргай чорук көскү апарган. Депутаттарның эге-хүлээлгелериниң дугайында Хоойлуну бадылаан соонда чер-чер Советтериниң күүсекчи комитеттери соңгукчуларның чагыгларын күүседирин боттандырар талазы-биле ажылды экижиткен, бүдүрүлгелерниң, организацияларның, колхозтарның болгаш совхозтарның бүдүрүлге ажыл-чорудулгазынче идепкейлиг хаңылап кирген. Депутаттарның доктаамал комиссияларының инициативазы бедээн.

Улусчу контроль органнары боттарының ажылын элээн экижиткен. Ында 9 муң хире ажылчы чоннар киржип турар. Улусчу контролерлар дугайында партияның сагыш салыышкынының база бир илерээшкини «Латвий ССР-ниң улусчу контроль органнарынга партийжи удуртулга дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалы болур. Ол документини удуртулга болдургаш, партия комитеттери улусчу контроль комитеттериниң, бөлүктериниң болгаш постуларының ажылынче хаңылап, оларга дузалап турар апарган.

Ынчалзажок улусчу контролёрларның ажылын организастап турарында ам-даа улуг четпестер бар. Чамдык район комитеттериниң, хөй-хөй бөлүктерниң болгаш постуларның ажылының дээштиг чоруу чавыс, илереттинген четпестерни чайладырын олар оожум чедип ап турар. Республиканың улусчу контроль комитеди контрольдуң бүгү практиказын улам ыңай сайзырангайжыдарынче база оон дээштиин бедидеринче, хыналдаларны болгаш күүселдени организастаарының чаңгыс эвин херек кырынга хандырарынче угланган хемчеглерни алыр ужурлуг.

Профэвилел органнарының ажылын сайзырангайжыдарынче, профэвилел кадрларын болгаш активин шилип алырын экижидеринче болгаш кижизидеринче партия обкому кичээнгейни салып келген. Чер-черде профэвилел комитеттериниң даргаларының аразында партия кежигүннери 58 хуу чедир өскен.

Ынчалзажок облпрофэвилелдиң болгаш профэвилелиниң чамдык адырлар обкомнарының ажылында ам-даа боттуг четпестер бар. Олар боттарының ажылының дээштиин ам-даа оожум бедидип, социалистиг чарыштың, күш-ажылды коммунистиг бау-биле көөрү дээш шимчээшкинниң организастаарын экижидеринче угланган хемчеглерни четпес ап турар.

Бодунуң хүрээлениңде 28 муң ажыг оолдар, кыстарны каттыштырган областың комсомол организациязы республиканың экономиказын болгаш культуразын хөгжүдеринге, өзүп орар салгакчыларны кижизидеринге улуг күш болуп турар. СЭКП обкому, хоорkому, райкомнары комсомолду удуртурун экижидериниң хемчеглерин ап келген. Аныяк коммунист кадрлар-биле комсомол организацияларын быжыглааны бүгү комсомол ажылының деңнелин бедидеринге дыка улуг идиг берген. Республиканың экономиказын болгаш культуразын хөгжүдериниң сорулгаларын шиитпирлээринче аныяктарны мобилизастаар талазы-биле ВЛКСМ комитеттери тодаргай ажылдарны чорудуп турар апарган. Сөөлгү ийи чылда мал ажылынче 600 комсомолчуну чорутkан, ынчангаш ол адырда оларның саны 3,5 муң кижи чедир өскен.

Комсомолга партийжи удуртулганың деңнелин шүгүмчүлекчи өзү-биле үнелеп көрбүшаан, партияның чамдык комитеттери, ылаңгыя Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем болгаш өске-даа чамдык райкомнар, аныяктарның коммунистиг кижизидилгезинге комсомол организацияларының ролюн бедидер талазы-биле хемчеглерни четпес ап турарын чугаалаза чогуур. ВЛКСМ обкомунуң болгаш адаккы комитеттерниң ажылында айтырыгларны хандыр көрүп шиитпирлээр чорук, эгелээн херекти төнчүзүнге чедирер дээш билдилиг чүткүл ам-даа четпейн турар. Партия комитеттери комсомолга партийжи удуртулганың хевирлерин болгаш аргаларын улам ыңай сайзырангайжыдары, комсомолчуларның коммунистиг мировоззрениезиниң хевирлеттинип тургустунарынга, оларны мораль-политиктиг бедик шынарларга кижизидеринге, оларның хөй-ниитичи болгаш күш-ажылчы идепкейин бедидеринге удуртулганың ролюн бедидери эргежок чугула.

• • •

1976 чылче — Коммунистиг партияның XXV съездизиниң чылынче совет улус күш-ажылчы болгаш политиктиг бедик көдүрлүүшкүнүнүң байдалында кирген. Партияның ээлчеглиг съездизин төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты республиканың ажылчы чоннары улам калбак нептередип турар. «1976—1980 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң кол угланыышкыннары» деп, партияның XXV съездизинге СЭКП ТК-ның төлевилелин чугаалашпышаан, республиканың ажылчын аңгызы, колхозчу тараачыннары, интеллигенциязы партияның айыткан сорулгаларын бүрүн деткип, саналдарын киирип, оңгу беш чылды ажыктыг чоруктуң болгаш шынарның беш чылы болдурар деп партияның салган сорулгазын амыдыралга боттандырарынче угланган уткуштур планнарны болгаш бедиткен социалистиг хүлээлгелерни ап турар.

Улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң сорулгаларын шиитпирлевишаан, эң чоокку ажыл-херектерже, бирги ээлчегде мал кыштагладыышкынының чедиишкинниг эрттиреринче онза кичээнгейни салза чогуур. Кодан болгаш турлаг бүрүзүн шыңгыы контрольга ап, малдың бар чемин ажыл-агыйжы ээ-биле чоп ажыглаары эргежок чугула. Малчыннарның ортузунга организакчы болгаш политиктиг ажылды күштелдирип, өске-даа хемчеглерни боттандырып турааш, малдың баш санын бүрүн камгалап арттырары, продукцияны бүдүрериниң болгаш садарының темпилерин кудулатпазы эргежок чугула. Оон-биле чергелештир часкы хову ажылдарынга белеткелди бүрүн чорудар херек.

Бистиң чурттуң бүгү акы-дуңма улустары-биле кады Тыва АССР-ниң коммунистери болгаш бүгү ажылчы чоннары коммунистиг тургузуушкуннуң планнарын амыдыралга боттандырарынга, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының ээлчеглиг XXV съездизиниң шиитпирлерин чедиишкинниг боттандырарынга күжүн болгаш энергиязын тарам чокка бээр дээрзин СЭКП Төп Комитединге силерниң мурнуңардан бүзүредиин [illegible] көрүңер, эштер делегаттар!

• • •

Партияның область организациязының ревизия комиссиязының отчет илеткелин оон даргазы **Б. К. Бүдегечиев** кылган.

(Уламчызы 4-кү арында).

ПАРТИЯНЫҢ XVI ТЫВА ОБЛАСТЬ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

СЭКП ОБКОМУНУҢ БОЛГАШ РЕВИЗИЯ КОМИССИЯЗЫНЫҢ ОТЧЕТ ИЛЕТКЕЛДЕРИНИҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ САНАЛДАР

СЭКП Кызыл хоорkомунуң бирги секретары
В. Б. ДОБРОМЫСЛОВ:

— СЭКП ТК-ның декабрь (1975 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң ол Пленумга чугаазында айыттынган сорулгаларны болгаш түңнелдерин Кызылдың коммунистери, бүгү ажылчы чоннары сеткил ханышкыны-биле уткаан — деп, ол бир дугаарында сөс ап, санал берген чугаалаан. Үлетпүр черлериниң, тудугларның, организацияларның болгаш албан черлериниң коллективтеринде СЭКП ТК-ның партияның XXV съездизинге «1976—1980 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң кол угланыышкыннарының» ол дугайында төлевилелин чаңгыс үн-биле чүүлдүгзүнүп, ижин-биле деткип турар. Ажылчыннар, инженер-техниктиг ажылдакчылар, бүгү адырларның специалистери бүдүрүлгеде ажыглаттынмайн турар курлавырларны илередип тыпкаш, боттарының ажылының түңнелдерин шыңгыызы-биле үнелеп көрүп турарлар.

Хоорайның үлетпүр продукциязының ниити хемчээлиниң болгаш сайгарылгазының талазы-биле беш чыл планын хуусаадан эрте, 1975 чылдың ноябрь 2-де күүседипкен. Беш чыл планындан ажыр 8,8 миллион рубльдиң продукциязын сайгарган. Үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээли 34,5 хуу улгаткан, автобүдүрүлге черлериниң чүък сөөртүлгези барык ийи катап көвүдээн. Беш чылдың эгезинден тура капитал тудуунга 108,2 миллион рубльди чарыгдаан, тудуг-монтаж ажылдарының хемчээли 35,5 хуу өскен.

Ол бүгү-биле кады хоорайның бүдүрүлгелериниң, тудуунуң болгаш чаагайжыдылгазының улам шапкын, эки үре-түңнелдиг хөгжүүрүнге ажыл-агый болгаш культура талазы-биле бар аргаларны ам-даа четпес ажыглап турарын база чугаалаар херек. «Тудуг кезектери» комбинаттың, «Тыва көдээ тудуг» тресттиң, демир-бетон кылыглар заводунуң, мебель фабриказының болгаш өске-даа чамдык бүдүрүлге черлериниң коллективтеринде планда айыткан чүүлдерин боттандырып чорудары дыка кошкаанының түңнелинде планныг даалгалар үргүлчү үстүп келген. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү оожум бедип турар. Бүдүрүлгениң кол-кол фондуларын ажыглаарының ажылы четпес чоруп турар. Тудуг индустриязының чамдык бүдүрүлге черлеринге чаа дериг-херекселдерни ажыглалга кирериниң талазы-биле ажыл сула чоруп турар.

Продукцияның шынарын экижидер талазы-биле хөй ажылды кылыр ужурлуг.

Хоорайның канализация четкилерин тудар ажылда дыка четпес чүүлдер туруп турар. «Тыва тудуг» трест бо ажылды кылырынга тускайлаан акша-хөреңгиниң чүгле 34 хуузун беш чыл иштинде ажыглаан, а 1975 чылда ооң чаңгыс-даа рубль шиңгээтпээн. Канализацияның туттунмайн турарының уржуундан Кызылдың чөөн талакы микрорайонунуң, политехниктиг институттуң салбырының тудуу эгелевейн турар.

Капитал тудуушкунуң планнарында улуг четпестер ам-даа узуткаттынмаан. Ол дугайын коммунистер отчёт-соңгуулдалыг хуралдарга шыңгыы шүгүмчүлеп турганнар. Тудугларны ажыглалга кирериниң бадылаттынган график-хуусаалары ийи-үш ай дургузунда барымдаалаттынып келзе-даа, дораан үстүп эгелээр болгаш тудугжуларның ажылы деңнески чоруун оксунар болгаш оларны бир тудугдан өскезинче шилчидеринге хөй үе-шакты халаска чидирип турар. Орёл хоорайның чижээн ёзугаар чуртталга тудуун ийи чылда үзүк-соксаал чокка кылыр арганы Кызылга ажыглап болурунуң аргаларын өөренип көөр үе келген.

Үстүү-Енисейниң ажыглал участогун хөгжүдер, судно доктаар черлерин, чуртталга бажыңнарын, судно септээр мастерскаяны тудар талазы-биле боттуг хемчеглерни алыры, хем портун төлевилээринче соңгаарладыышкын чокка эгелеп кирери эргежок чугула.

1976 чылдың болгаш онгу беш чылдың планнарының улуг сорулгалары кол чүүл — экономиканы чайгылыш чокка, шиитпирлиг хөгжүдерин негеп турары билдингир. СЭКП-ниң XXV съездизин төлептиг уткуур төлээде, ол съездиге белеткелди партия организацияларының ажылының дайынчы көргүзүү болдурары, партияның хүрээлеңин быжыглаары, коммунистерниң авангардчы ролюн бедидери, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң бүгү участоктарынга ёзулуг партийжи стильди барымдаалап ажылдаары эргежок чугула.

«Торгалыг» совхозтуң хойжузу
О. Ч. ТУМАТ:

— Бистиң совхозтуң ажыл-ишчилери партияның XXV съездизинге «1976—1980 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң кол угланыышкыннары» деп СЭКП ТК-ның төлевилелин улуг сонуургал-биле уткаан—деп, О. Ч. Тумат чугаалап эгелээн.

Ол чугула партийжи документини чугаалажып таныжып, олар СЭКП-ниң XXV съездизинге алдар кылдыр бедиткен социалистиг хүлээлгени алган. Күрүнеге садар көдээ ажыл-агый продуктуларының бүгү хевирлериниң планын декабрь бирде, эът, сүт садарының ийи ай планын февраль 15-те күүседирин планнап турар.

Бистиң совхозтуң ажыл-ишчилери тоску беш чылда ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга чамдык чединишкиннерни чедип алган. Мээң ажылдап турарым Кара-Талда хойжу бригада тоску беш чылда багай эвес ажылдаан: пландан ажыр беш муң хураганны өстүрген, 11 тонна дүктү кыргып берген, ол бүгү совхозка 38 муң рубль арыг орулганы берген.

Сөөлгү үеде совхозта тудуг калбарган. Ынчалзажок ооң шынары багай, объектилерни чогуур өйүнде ажыглалга киирбейн турар. Тудуг материалдарының четпезинден бистиң бригадавыста ийи кажааның тудуун доospaan, а колхоз төвүнде 50 орунниг уруглар садын ам 4 чыл тудуп келген, ооң кажан доостуру билдинмес. «Тыва көдээ тудуг» трест ыракты районнарда тудугларже, оларны материалдар, техника, ажылчын күжү-биле хандырарынче кичээнгейни күштелдирери эргежок чугула. 500 гектар черни суггарар совхозта Кара-Талдың суггарылга системазы ажыглалдан үнген. Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозу ону септээринге эргежок чугула дузаны көргүзер ужурлуг.

Түңнелинде эш О. Ч. Тумат совхозтуң ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXV съездизин төлептиг уткуп, ооң шиитпирлерин чединишкинниг күүседир дээш бүгү күштерин, аргаларын бээр дээрзин конференцияга бүзүреткен.

СЭКП Улуг-Хем райкомунуң бирги секретары
К. А. МАСПЫК-ООЛ:

— Партия организацияларының удуртулгазы-биле районнуң күш-ажылчы коллективтери тоску беш чылда чамдык эки көргүзүглерни чедип алган—деп, ол эгезинде чугаалаан. 1970 чылга деңнээрге хой, өшкүнүң баш саны 38700 бажыка көвүдээн. «Улуг-Хая», «Күш-ажылдың хостуу» совхозтар сүт садарының беш чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен. Арыг-Бажының сүт-бараан фермазының коллективи сүт садарының беш чыл планын 125 тонна ажыр күүсеткен. Ол-ла көргүзүг талазы-биле беш чыл планын ниити район 467 тонна ажыр күүсеткен. Районнуң үлетпүрү беш чылда продукция бүдүрериниң планын 103,4 хуу, ону сайгарарын 105,5 хуу күүсеткен.

Ынчалзажок районнуң партия организациязының ажылында шыңгыы четпестер бар. Беш чыл дургузунда район күрүнеге 20 муң тонна тарааны, 2.586 тонна эътти, 46 тонна сүттү чедир сатпаан. Малдың өлүп хораар база ону оорлаар чоруктуң хуузу ам-даа хөй, төрүүр малдан ап турар чаш төлдүң саны эвээш, чер ажылының культуразы чавыс.

Саян-Шушенск ГЭС-тиң суг хөөлбээниң адаанче кире бээр Шагаан-Арыг хоорайны болгаш суурларны көжүрериниң айтырыында улуг четпестер барын оратор демдеглээн. Чаа Шагаан-Арыгның төлевилелинде частыглар эвээш эвес, суг адаанче кире бээр черлерниң орнун кайыын алырыл деп айтырыг чидии-биле тургустунуп турар.

Районда мал кажаалары чедишпес, оларда механизация барык чок, хойжулар турлааның чүгле 10 хуузу электрижиттинген. Садыг бүдүрүлгелериниң материал-техниктиг баазазы дыка кошкак. 1976 чылда болгаш тоску беш чылда Улуг-Хемниң ажыл-ишчилериниң планының дугайын чугаалааш, К. А. Маспык-оол, олар СЭКП-ниң XXV съездизин төлептиг уткуур база планныг онаалдаларны чединишкинниг күүседир деп конференцияның делегаттарынга бүзүрелин илереткен.

Бии-Хем районнуң «Хадын» колхозунуң саанчызы
Г. Ы. КАРА-КЫС:

— Бистиң колхозтуң ажылчыннары тоску беш чылда күрүнеге тараа, сүт, дүк садарының планныг онаалдаларын чединишкинниг күүсеткен. Ажыл-ишчи коллективтиң бо күш-ажылчы чединишкиннеринде бистиң сүт-бараан фермавыстың саанчыларының киирген үлүг-хуузу эвээш эвес. Фермада 10 кежигүннүг партия бөлүү бүгү ажыл-херектериниң организакчызы болуп турар. «1976—1980 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң кол угланыышкыннары» деп СЭКП ТК-ның партияның XXV съездизинге төлевилелин бистиң саанчылар, бүгү совет улус-биле бир дамей, ижин-биле деткээн болгаш бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган. Бодумда быжыглаттынган саар инектеримниң бирээзинден-не 2500 литр сүт саарын хүлээнген мен. Ол дээрге, эрткен чылгы түңнелдеримден 250 литр хөйдүр. Ферманың бүгү саанчылары алган социалистиг хүлээлгелерин чединишкинниг күүседир дээрзинге чигзиниг турбас.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың директору
В. А. УХОВ:

— СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажыл-ишчилери ында партия организациязының удуртулгазы-биле чединишкинниг ажылдап, тоску беш чылдың планныг онаалдаларын ноябрьда-ла күүседипкен. Комбинаттың ажыл-ишчилери доозукчу чылда Төрээн чуртка 64,3 муң тонна даг-дүгүн берген, ол болза комбинаттың бирги ээлчээниң күчүзүн 3 катап ашкан. Бүдүрүлгениң ажыктыг чоруун бедидер, цехтерниң болгаш тус-тус адырларның ажылын доктаамал хайгаараар талазы-биле парткомнуң чорудкан ажылының түңнелинде эрткен беш чылда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 62 хуу өстүргениниң түңнелинде даг-дүгү бүдүрерин ийи катап көвүдедир арганы берген.

Планны болгаш социалистиг хүлээлгелерни чединишкинниг күүседиринге бүдүрүлгениң мурнакчылары — коммунистерниң киирген үлүү эвээш эвес. Үүрмектеп-сорттаар комплекстиң улуг регулировщиги, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Алдын-оол Иргит, боду дүжүрер күчүлүг БелАЗ-540 автомашина чолаачызы Семен Туровец, дериг-херекселдер машинизи Үйнукпаа Моңгуш, экскаватор машинизи Александр Чакиров болгаш оон-даа өскелерге комбинаттың коллективи чоргаарланыр.

Бо беш чылда кылыр ужурлуг ажылдарывыс хөй. Ажылдап турар цехтерни эде дериир, чаа объектилерни немей кылыры көрдүнген. Дагның, арыглалдың болгаш транспорттуң комплекстери улам сайзыраар. Асбокартон бүдүрер фабрика ажыглалга кирер. Бо ажылдар кылдынган соонда, 1980 чылда даг-дүгү бүдүрери 250—280 муң тонна, бараанныг продукцияны сайгарары 40-45 миллион рубль чедер.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың ийиги ээлчээн ажыглалга киирип, ооң төлевилээн күчүлерин шиңгээдип алыры—онгу беш чылда комбинаттың кол сорулгазы ындыг. Комбинаттың ажыглалга кирер объектизинде ам чурттуң хөй-хөй областарындан, крайларындан келген монтажниктер болгаш тудугжулар ажылдап турар, республиканың район бүрүзү боттарының төлээлекчилерин ак-доваракчыларга дузалажыры-биле чорудкан.

СЭКП Таңды райкомунуң бирги секретары
Г. А. ЗАРКЕВИЧ:

— СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказын Таңдының ажылчы чону деткивишаан, онгу беш чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир дээш кызымак ажылдап кирипкен.

Партия эге организацияларының ажыл-чорудулгазының дуржулгазын ченперидип, даандырган ажыл-херээнге коммунист бүрүзүнүң хууда харысалгазын бедидеринге эвээш эвес ажылдар бисте кылдынган.

Ажылчы чон ортузунда масса-политиктиг ажыл экижээн болгаш политиктиг, экономиктиг өөредилгениң шынары бедээн, социалистиг чарыш улам дээштиг калбарган.

Бо бүгү херекке «Коммунизмниң херели» колхозтуң, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң, «Тыва кобальт» комбинаттың коммунистери дыка хөй чаа чүүлдерни кылган.

Ооң уламындан районнуң ажылчы чону ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң сорулгаларын күүседиринге эвээш эвес чединишкиннерлиг болган. Районнуң үлетпүр бүдүрүлгелери продукция сайгарарының ниити хемчээлин 3,4 катап көвүдеткен. Тудугжулар, Хову-Аксының АТБ-зы, садыгның, харылзааның, коммунал ажыл-агыйның, арга-арыгның ажылдакчылары беш чылдың планныг онаалдаларын күүсеткен.

Ынчалза-даа чедир кылдынмаан ажылдар база бар. Ылаңгыя көдээ ажыл-агыйның ишчилери өрелиг артканнар. Бистиң кол сорулгавыс—ниитиниң малынга четчир чемни белеткээри. Ынчангаш агротехниктиг чурумнарны сагып, суггаттыг черлерни долузу-биле ажыглап тургаш, тараа болгаш мал чеми культураларының бедик дүжүдүн чедип алыр ужурлуг бис.

Бай-Тайга районнуң «Кара-Хөл» колхозта партком секретары
А. С. АДЫГБАЙ:

— ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң кол угланыышкыннарының дугайында СЭКП ТК-ның партияның XXV съездизинге төлевилелин бистиң колхозтуң ажыл-ишчилери сеткил ханыышкын-биле деткивишаан, онгу беш чылда улам күженниишкинниг ажылдаарын хүлээнип турар. Тоску беш чылда колхозтуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинге чаа-чаа өскерилгелер болгулаан. Чүгле эрткен чылын тудугга 120 муң рубльдиң капитал салыышкынын шиңгээдип алган бис. Колхозувус онгу беш чылда улам бурунгаар хөгжүүр: колхоз төвүнге чаа-чаа чуртталга бажыңнары, культураның, амыдырал хандырылгазының объектилери немежир, колхозчуларның материалдыг хандырылгазы экижиир. Бо бүгү боду-ла кылдынмас, чүгле ажыл-иш-биле чедип алдынар.

Тыва АССР-ниң көдээ ажыл-агый министри
И. Г. ЛАВРИНЕНКО:

— Республиканың көдээ ишчилери тоску беш чылда бүдүрүлгениң чамдык өзүлделерин чедип алган, чаа беш чылда көдээ ажыл-агый талазы-биле улуг сорулгалар салдынган — деп, ол чугаалаан. Кол кичээнгейни үндезин айтырыгларже, ылаңгыя көдээ ажыл-агыйны специализастаарынче болгаш концентрастаарынче угландырары чугула. Бо талазы-биле Дуржулга станциязының хойну, «Кызыл тараачын» совхозтуң бода малды бөлүктеп семиртир азыраар площадкаларга ажылының дуржулгазы бар.

Республиканың ажыл-агыйларынга бо чылын семиртилгениң 15 ындыг шөлдерин тургузарын министерство планнап турар болгаш олар 3600 центнер эътти бээр. Малды үлетпүр аргазы-биле семиртир айтырыгны «Скоткорм» трест-биле кады шиитпирлээри чугула. Ол ышкаш сүт бүдүрерин ажыл-агыйларга тодаргай специализастааш, сүт бүдүрер улуг комплекстерни тургузары чугула.

Специализацияже шилчилге малдың чем-суурунче кичээнгей салырын негээр. Ындыг болганда колхозтарның болгаш совхозтарның тарылга структуразын сайзыраңгайжыдары, ажыл-агыйларга мал чеми белеткээр тускай бот-орулга-чарылгалыг бригадаларны тургузары чугула.

Министр оон ыңай суггаттыг черлерни чөп ажыглаарының, оларны тускай суггатчы бригадаларга быжыглаарының, үрезин ажылын экижидип, маңаа чамдык ажыл-агыйларны специализастаарының чугулазын айыткан.

СЭКП Эрзин райкомунуң бирги секретары
А. Ч. МОҢГУШ:

— Эрзин районнуң ажылчы чоннары СЭКП ТК-ның декабрь (1975 ч.) Пленумунуң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының материалдарын, СЭКП ТК-ның XXV съездиге төлевилелин бедик көдүрлүүшкүн-биле таныжып, бо чылдың социалистиг хүлээлгелерин алган — деп, ол чугаалаан. Районнуң малчыннары төрүүр чүс хойдан 90 хураган, бир хойдан 2 кг дүк алырын, мал бажы өстүрериниң планын декабрьда күүседирин хүлээнген. Ам хой массалыг төрүп эгелээн, төлү менди, мону аңаа магадылал кылдыр көрүп болур.

Кадрлар-биле ажыл кошкак дээр дугайында отчёт илеткелде шүгүмчүлелди хүлээп албышаан, районда специалистерниң чедишпейн турарын, бо талазы-биле обком, Көдээ ажыл-агый министерствозу дузалаарын дилээн.

Көдээ ажыл-агый хөгжүлдезиниң талазы-биле, ылаңгыя чер ажылы-биле район хожудап, чавыс дүжүттү ап турар. Мооң түңнелинде мал чеминиң баазазы кошкак. Ынчангаш «Коммунизмче орук» колхозка мал семиртилгезин, «Мөрен» колхозка сүт бүдүрерин, «Чаа орук» колхозка мал чеми белеткээрин мөөңнээр деп турар. Маңаа республиканың көдээ ажыл-агый органнарының дузазы херек.

Эш Моңгуш оон ыңай тудуг материалдарының чедишпезинден, «Тыва септелге-тудуг» тресттиң багай ажылындан тудугларның саадап турарын шүгүмчүлээн.

СЭКП Каа-Хем райкомунуң бирги секретары
Н. П. ФЕДОРОВ:

— Районнуң партия организациязы өзүлделиг болган, партийжи организастыг болгаш политиктиг ажылдың чамдык дуржулгазы мөөңнеттинген, районнуң ажыл-ишчилери тоску беш чыл планын кол көргүзүглерге күүсеткен— деп, оратор демдеглээн. СЭКП ТК-ның төлевилелинде айыттынган сорулгалар парторганизация, коммунист бүрүзүнүң ролюн болгаш харысалгазын бедидерин негеп турар.

Районнуң партия организациязының ажылында четпестер болгаш бүдүрүлгелерде ажыглаттынмаан курлавырлар хөй дээрзин демдеглээш, районнуң ажыл-агыйларында бир дөмей байдалдыг тургаш-ла, аңгы-аңгы түңнелдерлиг болур чоруктарны ол чижекке көргүзүп, мал чеминиң баазазының хожудап турарын айыткан. Мал ажылын механизастаары районда оожум чоруп турар. Бо талазы-биле министерство, «Сельхозтехника» органнары, обкомнуң көдээ ажыл-агый килдизи эвээш дузалап турар.

Оратор оон ыңай планнаашкынның четпестерин шүгүмчүлээш, ажыл-агыйларга даалгалар туруштуг болур ужурлуг, а бисте чылда ийи-үш удаа өскерлип турар планныг даалгалар чүгле будулгазын үндүрүп турар деп ол демдеглээн.

Көдээ ажыл-агыйга специализация болгаш концентрация үениң чугула айтырыы. Районда баштайгы базымны кылган. Ону ханыладырынга ылаптыг саналга, мурнакчы дуржулгага үндезилээн хемчеглер херек дээрзин ол чугаалаан.

Кызылдың № 48 тудуг эргелелинде штукатурлар болгаш малярлар бригадири
А. И. ЕЛЬШОВА:

— Кызылдың тудуглары өзүп, чаагайжып турары дөрткү микрорайондан безин илдең—деп, ол чугаалаан. № 48 тудуг эргелели эрткен чылдарда эки ажылдап, шаңнал-макталга кирип турганын демдеглээш, бодунуң бригадазы хөй национальдыг, найыралдыг коллектив дээрзин чугаалаан. Коллективте коммунистерге баштаткан мурнакчыларның санының өзүп турарын ол демдеглээн.

Эргелелде социалистиг чарыш болгаш ооң түңнелин үндүрерин эки организастааның делегат демдеглээн. Ол бодунуң бригадазының Сафронованың бригадазы-биле чарышкаш, эки түңнелдерни чедип алганын айыткаш, чарыш дээрге чүгле энтузиазм эвес, күүселде, камналга, шынар дээш демисел-дир деп демдеглээн.

Делегат оон ыңай тудуг кезектер комбинадының, тууйбу заводунуң багай шынарлыг материалдар берип турарын, тудугжулар шеверлекчилерге ажылдаар черин баш удур белеткеп бербейн турарын, тудуг материалдарының кадагалалында четпестерни шүгүмчүлээн.

ВЛКСМ обкомунуң бирги секретары
А. А. РОМАШОВ:

— Партийжи удуртулганың деңнелиниң бедээнинден республиканың комсомол организациялары организас талазы-биле быжыккан, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга, аныяктарның коммунистиг кижизидилгезинге оларның ролю өскен. Амгы үеде ооң хүрээлеңинде 29 муң кижи бектаап турар, оларның чартык кезии материалдыг бүдүрүлгеде хаара туттунган. СЭКП-ниң XXV съездизин төлептиг уткуур дээш чарышпышаан, Тываның муң-муң оолдар болгаш кыстары, он-он комсомолчу-аныяктар коллективтери беш чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен.

Комсомол обкому, чер-черде комсомол организациялары аныяктарның капитал тудугга идепкейлиг киржилгезинче улуг кичээнгейни салган. Ийи чыл иштинде студентилерниң тудуг отрядтары улус ажыл-агый объектилерин тударынга 9 миллион хире рубльди шиңгээдип алганнар.

Сөөлгү үеде 600 ажыг комсомолчуларны болгаш аныяктарны комсомолчу путёвкалар-биле мал ажылынче чорудкан. Ол ажылды Эрзин, Бай-Тайга болгаш Мөңгүн-Тайга районнарның комсомол организациялары эң-не организастыг чорудуп, оларның күш-ажылынга болгаш амыдырал-чуртталгазынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынче сагыш салып турар. Ынчалза-даа элээн хөй районнарда аныяктарны хой ажылынче кошкак хаара тудуп турар. Бо дээрге комсомол организацияларының, а ооң-биле кады партия комитеттериниң болгаш ажыл-агыйларның удуртукчуларының четпес ажылының херечизи-дир.

Партия болгаш комсомол организациялары аныяктарның идей-политиктиг болгаш ажычаң кижизидилгезинче, оларның ниити билииниң деңнелинче, кем-херек үүлгедиишкиннери-биле демиселче, спорт организацияларының ажылын экижидеринче соксаал чокка кичээнгейни салыры чугула.

«Көк-Тей» совхозтуң директору
А. И. ЛОМАЕВ:

— Сөөлгү үеде республиканың колхозтарының болгаш совхозтарының техника-биле дериттингениниң деңнели дажок өскен. Ажыл-агый бүрүзүнде бедик мергежилдиг специалистер-даа эвээш эвес. Ынчалзажок, ооң-биле чергелештир кол фондулар өскен тудум, оларның эгидилгези кудулап турар чорук бистиң шуптувусту дүвүредир ужурлуг. Республиканың ажыл-агыйларында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү-даа өспейн турар. Ол чүге ындыгыл дээрге, бисте техниканы чөптүг эвес ажыглап турарында-дыр.

Мен бодап көөрүмге, ажыл-агый бүрүзүнге техниканың чогуур херегленин ыяк тодаратса эки. Ооң-биле чергелештир «Сельхозтехниканың» бүдүрүлгелери-даа керээлерге үндезилээш, колхозтарны болгаш совхозтарны комплекстиг техниктиг хандырарынче шиитпирлии-биле шилчиир херек. Ынчан ажыл-агый бүрүзүнге бодунуң артык кезектерин тургузары негеттинмес апаар. Ам оларда артык кезектер кандыг-даа нормадан ажып турар-дыр.

Суггарарының болгаш суглуг болдурарының дериишкиннерин багай ажыглап турар. Мында четпес чүве чүл дээрге, шынар чок төлевилелдерниң уламындан оларның тудуушкунунга шын эвес саваашкыннарны болдуруп турарында-дыр. Ооң чижээ эвээш эвес. Суг ажыл-агыйының дериишкиннерин төлевилээри болгаш тудары партия база ажыл-агый органнарының кошкаш дивес кичээнгейиниң төвүнге турар ужурлуг.

Мал чеминиң баазазын быжыглаар талазы-биле бисте калбак хемчеглерни ажылдап кылган. Ынчалзажок ол айтырыг оожум шиитпирлеттинип турар. Амга чедир-ле мал чеми культураларының үрезинин белеткээрин республикада кым-даа кылбайн турар. Шаанда Тываға тарып өстүрүп турган янзы-бүрү сигеннерин мал чеми кылдыр ажыглаарын калбартыры чугула деп санаар мен.

«Алдан-Маадыр» совхозтуң хойжузу, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры
Д-Н. Ч. ООРЖАК:

— Бистиң «Алдан-Маадыр» совхозтуң экономиказының кол адыры—мал ажылы. Эрткен беш чылда ооң баш саны өскен, продуктуулуу бедээн. Эрткен чылын хойжулар ортумаа-биле чүс төрүүр хойга онаашпыр 90 хураганны алган. Оргу-Шөлде комсомолчу-аныяктарның бригадазы оон-даа эки көргүзүглерлиг болган. Ол болза, бригаданың кол күжү болур коммунистерниң болгаш комсомолчуларының идепкейлиг ажылының түңнели-дир — деп, ол чугаалаан.

Бир эвес мал чеминиң баазазын тургузарынче кол кичээнгейни салып, малдың уксаазын экижидер талазы-биле специалистерниң ажылының деңнелин бедиткен болза, ажыл-агыйның чединишкиннери оон-даа хөй болур ужурлуг. Хөй чарыгдал үндүрбес, ажыктыг мал сарлыкты өстүреринче кичээнгей салза чогуур. Мыйыстыг бода малдың баш санын өстүреринче кошкак кичээнгей салып келген, ооң уламындан совхоз төрүүр чүс инектен чүгле 40—45 бызааны ап турар. Мал ажылында хөй күш үнер ажылдарны механизастаар айтырыгны дүрген шиитпирлээр үе келгенин оратор айыткан.

Хой ажылынга аныяктарны быжыглаар дугайында сагыш салыры—мооң соңгаар ону хөгжүдеринге кол чүүл болур. Хамыктың мурнунда аныяктарга хоочун хойжуларның арга-дуржулгазын кызымаккай дамчыдып бээр, амыдырал-чуртталгага таарымчалыг байдалдарны тургускан эки хойжу бригадалар төптерин тургузаар. Бо чугула айтырыгларны ам-даа четпес шиитпирлеп турар.

— СЭКП-ниң XXV съездизинге алдар кылдыр чүс төрүүр хойга онаашпыр 120 хураганны, бир баштан-на 2.500 грамм дүктү кыргып алырын хүлээнип тур мен—деп, эш Ооржак чугаалаан.

«Тес-Хем» совхозтуң директору
Н. Д. БАЛЧЫЙ-ООЛ:

— Сөөлгү чылдарда совхозтуң коллективи продукция бүдүрериниң айтырыгларын чүгээр шиитпирлеп турар апарган. Күрүнеге дүк садар планын ажыр күүсеткен, хойнуң баш саны өскен. Ол болза коммунистерниң, дыка хөй малчыннарның кызымак ажылының түңнели болур. Оларга хойжулар А. Моңгалбии, А. Карма, саанчы А. Бадарчы болгаш өскелер-даа хамааржыр—деп, ол чугаалаан.

Ажыл-агыйны хөгжүдериниң дыка хөй айтырыглары ам-даа оожум шиитпирлеттинип турар. Ооң кол чылдагааны малды бүдүн чыл дургузунда чер одарладып, малдың чем-суурун белеткеп алырынче кичээнгей салбайн келгенинде. Ам бо сорулгаларны шиитпирлеп эгелээн. Семиртир болгаш сүт утланыышкынныг мал турар комплекси тургузар хемчеглер алыр, ону чем-биле хандырып шыдаар база — Тесте бар. Ажыл-агыйда коданнарны улгаттырып эгелээн, ол хойжу кадрлар айтырыын шиитпирлээринге дузалаар.

Электри шугумунуң чанында турар хойжуларның коданнарынга электри чырыы кирер айтырыгны дүрген шиитпирлээри чугула, ол малчыннарның амыдыралын экижидеринге дузалаар. Тес унунда мал чеми белеткээр черлерни дүрген шиңгээдип алырынче кичээнгей салза чогуур. Көдээ ажыл-агый болгаш Мелиорация база суг ажыл-агый министерстволары тараа болгаш мал чеми культураларының бүдүрүлгезин көвүдедири-биле совхозтарның шөлдерин суг-биле хандырар айтырыгны дүрген шиитпирлээр ужурлуг.

СЭКП Мөңгүн-Тайга райкомунуң бирги секретары
О. Н-С. ШАГДЫР-ООЛ:

— Районнуң малчыннары эрткен чылын мурнукузундан эки ажылдаан болгаш малдың баш саны өскен. Бо талазы-биле партия организацияларының, коммунистерниң ачы-хавыязы улуг — деп, ол демдеглээн. — Эң ылаңгыя «Малчын» колхозтуң № 3 хойжу бригадазының коллективи эки ажылдап, эрткен чылын төрүүр чүс хойдан-на ортумаа-биле 93 хураганны алган. Районнуң ажылчы чоннарының материалдыг, культурлуг амыдырал деңнели бедээн.

Ырак-узак болганындан база агаар-бойдус байдалындан хамааржыштыр районнуң экономиказын хөгжүдеринде четпестер ам-даа эвээш эвес. Чижээ, мал чеминиң баазазы чедишпес, ынчангаш Тес-Хем районга тускай шөлдү быжыглааш, районнуң колхозтары аңаа чогуур ажылдарны кылырынга таарымчалыг байдалдарны тургузары чугула боор турар. Ол ышкаш районнуң республика төвү-биле транспорт харылзаазын база дарый шиитпирлээр, ону тудуг материалдары-биле хандырарын экижидери чугула. Ол ышкаш районнуң колхозтарынга малдың уксаазын экижидер талазы-биле дузалаары чугула.

Тыва АССР-ниң чырыдыышкын министри
Д. Б. ОНДАР:

— Сөөлгү чылдарда өөреникчилериниң өөредилгезиниң шынары бедээн, оларның саны көвүдээн, школаларның материал-техниктиг сууру быжыккан —деп, оратор чугаалаан. Школачыларның профессия шилип алырынче улуг кичээнгейни салып турар апарган болгаш амгы үеде дыка хөй школаларда өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадалары ажылдап турар. Оларда өөреникчилер тракторну, машиналарны өөренип, өске-даа профессияларның мергежил-чаңчылдарынга өөренип ап турарлар.

Ынчалза-даа улус ажыл-агыйынга кадрлар белеткээр сорулганы чедип алырынга чамдык ажыл-агыйлар школаларга дузалавайн турарын айтыр херек. Чижээ, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Барлык», «Улуг-Хая», «Тээли» совхозтарда көдээ ажыл-агый техниказын школаларга тускайлап бербейн турар.

Ол ышкаш бүгү-ниити өөредилгениң дугайында хоойлуну боттандырарында четпестер база бар. Чамдык районнарда, эң ылаңгыя Тес-Хемде, Бии-Хемде, Таңдыда болгаш Кызыл хоорайда олче эвээш кичээнгей салып, өөреникчилерниң санының эвээжээр чоруун болдуруп турар. Ажылчын аныяктар өөредилгезиниң сорулгаларын шиитпирлээринге кежээки школалар улуг рольдуг. Чамдык районнарда, ылаңгыя Бии-Хемде, Каа-Хемде болгаш Кызыл хоорайда оларның ажылынче четпес кичээнгей салып турарындан өөреникчилерниң саны кызырлып турар. Школа тудуунуң ажылын экижидер, школа назы четпээн уругларның албан черлериниң четкизин калбартыр дугайында сагыш салыр херек—деп, министр түңнелинде чугаалаан.

* * *

Санал берген делегаттар шуптузу СЭКП ТК-ның декабрь (1975 ч.) Пленумунуң түңнелдерин, аңаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң чугаазында айыттынган сорулгаларны болгаш түңнелдерни, а ол ышкаш СЭКП ТК-ның партияның XXV съездизинге «1976—1980 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң кол угланыышкыннары» деп төлевилелин Тываның ажылчы чоннарының чаңгыс эп-сеткилдиг чүүлдүгзүнүп турарын чугаалааннар.

Конференция делгереңгей доктаалды хүлээп алгаш, ында республиканың ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң планнарын чединишкинниг күүседиринче ажылчы чоннарны мөөңнээр талазы-биле Тываның партия организацияларының сорулгаларын тодараткан.

Бөгүн конференция бодунуң ажылын үргүлчүлээр.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

кинотеатрларда

ЯНВАРЬ 17-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Мөгениң девии»** 9.40, 11.30, 13.20, 15.10, 17.10, 18.50, 20.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: **Киночыынды** 9.10, **«Дельфин хүнү»** 10.30, 12.20, 14.10, 16.00, **«Есения»** (2 сериялыг) 17.50 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Борис Годунов»** 15.00, 18.40, **«Эрес-дидимнер»** 16.50, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Сагыш ышкаш чаан оглу»** 15.00, **«Гусарь балладазы»** 16.50, 18.40 20.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000
Кызыл. Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63. редакторнуң оралакчыларының 35-24, 31-75. пропаганда килдизиниң 31-75. тарыысалгалыг секретарьның 23-54. партийжи амыдырал килдизиниң 37-13. культура килдизиниң 23-54 көдээ ажыл-агый килдизиниң 21-47. үлетпүр килдизиниң 22-64. чагаа килдизиниң 41-27. информация база совет тургузуг килдизиниң 20-60. корректорларның 27-41. бухгалтерияның 50-22. солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.
Тираж 16495. ЧАГЫГ № 51.
СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышкынының талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 1).
ТС—00030.